

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

EVA FRAS

**POMEN KAZNOVALNEGA UKREPA DELO V KORIST
SKUPNOSTI ZA RAZVOJ MLADOLETNIKOV**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2008

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

EVA FRAS

Mentorica: red. prof. dr. Zinka Kolarič
Somentorica: asist. dr. Barbara Rajgelj

**POMEN KAZNOVALNEGA UKREPA DELO V KORIST
SKUPNOSTI ZA RAZVOJ MLADOLETNIKOV**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2008

Zahvala

Zahvaljujem se mentorici dr. Zinki Kolarič za izkazan interes ob predlagani temi in za usmeritve pri delu. Hvala somentorici dr. Barbari Rajgelj za dane napotke pri preučevanju zakonodaje.

Hvala Aleksandru Solovjevu, da je bil pripravljen svoje bogate izkušnje na področju dela s ptujskimi mladoletniki deliti z mano in za ves njegov trud, brez katerega bi bilo to diplomsko delo zgolj teorija.

Posebna zahvala gre moji družini za njeno podporo in vsem, ki so kakorkoli prispevali k nastajanju tega diplomskega dela.

POMEN KAZNOVALNEGA UKREPA DELO V KORIST SKUPNOSTI ZA RAZVOJ MLADOLETNIKOV

Mladostništvo je obdobje, v katerem je človek izredno občutljiv na vplive okolja, sodobne družbe in značilnosti lastne biologije. Rezultat tega, kako se mladi spopadajo z različnimi tveganji in negotovostmi, se lahko kaže na dva načina: v prvem primeru se mladoletnik spopada s težavami odraščanja in jih skuša reševati v skladu z vrednotami družbe, v drugem primeru pa se na konflikte odzove s prestopništvom. Za posameznikov normalen osebnostni razvoj je bistvenega pomena, na kakšen način so obravnavani mladoletniki kot (domnevni) storilci kaznivih dejanj. Obravnavanje mladoletnih prestopnikov je v Sloveniji razpeto med sodišči in centri za socialno delo. Pomembno je, da postopek, ki teče na sodišču, ni predolg in da je prilagojen občutljivi naravi mladoletnika. Center za socialno delo je tista institucija, ki od sodišča ali tožilstva izrečeni ukrep izvaja. V slovenski kazenski zakonodaji je bil leta 1995 uveden ukrep delo v korist skupnosti, ki naj bi imel pri mladoletnih storilcih kaznivih dejanj naravo odvrčanja od kazenskega postopka in tudi vzgojne sankcije. Gre za manj represiven ukrep, ki se v praksi še ni uveljavil.

Ključne besede: center za socialno delo, delo v korist skupnosti, mladoletnik, prestopništvo, zakonodaja

THE IMPORTANCE OF COMMUNITY SERVICE AS A SENTENCING MEASURE FOR ADOLESCENTS' DEVELOPMENT

Youth is the period when a person is extremely vulnerable to the influences of environment and modern society as well as to the characteristics of his own biology. How youth deals with different uncertainties and risks, is resulted in two contrasting groups: the first one is dealing with the difficulties of growing up with ease and according to social values, while the other one reacts to conflicts with delinquency. For a normal personal growth the dealing with minor, (alleged) perpetrators of criminal offences is very important. Dealing with deviant behaviour of adolescents in Slovenia is divided among courts and social welfare agencies. It is of high importance that the legal proceedings are not too long and that they are accustomed to a minor's delicate nature. A social welfare agency is the institution that executes the measure passed by the court or the prosecution. Community service was introduced in the Slovenian criminal legislation in 1995. It has an influence on youth offenders in terms of prevention from criminal proceedings as well as serving as an educational measure. It is a less repressive measure that has not been extensively used in practice yet.

Key words: center for welfare work, community service, adolescent, delinquency, legislation

KAZALO

1 UVOD	7
2 RAZVOJ ČLOVEKA	10
2.1 KDO JE ČLOVEK?	10
2.2 BIOPSIHOSOCIALNI RAZVOJ ČLOVEKA	10
2.2.1 Urie Bronfenbrenner in ekološki model človekovega razvoja.....	11
2.2.1.1 Družina.....	15
2.2.1.2 Šola	17
2.2.1.3 Vrstniki	18
2.2.2 Erik Erikson in teorija psihosocialnega razvoja	19
2.2.3 Biološke posebnosti.....	22
2.3 SPREMEMBE V SODOBNI DRUŽBI IN MLADOSTNIKI.....	23
3 MLADOLETNIŠKA DELINKVENCA	26
3.1 KAZENSKA ODGOVORNOST MLADOLETNIKOV	28
3.2 POTEK POSTOPKA ZOPER MLADOLETNIKE	29
3.2.1 Postopek proti mladoletnikom po ZP-1-UPB4	29
3.2.2 Postopek proti mladoletnikom po ZKP-UPB4.....	31
3.2.2.1 Odvračanje kazenskega pregona.....	31
3.2.2.2 Predkazenski postopek.....	32
3.2.2.3 Pripravljalni postopek.....	33
3.2.2.4 Postopek pred senatom za mladoletnike	33
4 DELO V KORIST SKUPNOSTI	34
4.1 RAZVOJ DELA V KORIST SKUPNOSTI	34
4.2 NARAVA SPLOŠNOKORISTNEGA DELA.....	35
4.3 POTENCIALI IN POMANJKLJIVOSTI UKREPA	36
4.3.1 Potenciali ukrepa.....	36
4.3.2 Pomanjkljivosti ukrepa	37
4.4 ZAKONSKA UREDITEV DELA V KORIST SKUPNOSTI V SLOVENIJI.....	38
4.4.1 Kazenski zakonik.....	38
4.4.2 Zakon o prekrških	40
4.4.3 Zakon o kazenskem postopku in Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij.....	41
5 MLADOLETNIŠKA DELINKVENCA IN DELO V KORIST SKUPNOSTI V MESTNI OBČINI PTUJ	43
5.1 PREDMET OBRAVNAVANJA IN METODE ANALIZE	43
5.2 HIPOTEZE	45
5.3 RAZISKAVA MLADOLETNIŠKE DELINKVENCE V CSD PTUJ	46
5.4 POVZETEK RAZGOVORA S KOORDINATORICO ZA IZVAJANJE NADOMESTNE KAZNI V CSD CELJE	59
5.5 PREVERJANJE HIPOTEZ	63
6 SKLEP	67
7 LITERATURA	70

KAZALO SLIKE, TABELE IN GRAFOV

Slika 2.1: Bronfenbrennerjev sistem koncentričnih struktur	14
Tabela 4.1: Zakonska ureditev dela v korist skupnosti pri mladoletnikih	42
Graf 5.1: Vsebina dela pravosodnega sistema	47
Graf 5.2: Starost in spol mladoletnih delinkventov	47
Graf 5.3: Vrste kaznivih dejanj	48
Graf 5.4: Način storitve kaznivega dejanja	49
Graf 5.5: Družina mladoletnih delinkventov	50
Graf 5.6: Vzgojni stil družine	50
Graf 5.7: Število sorojencev (bratje in sestre)	51
Graf 5.8: Materialno stanje družine	52
Graf 5.9: Izobrazba staršev	52
Graf 5.10: Deviantnosti v družini	53
Graf 5.11: Individualne posebnosti mladoletnika	54
Graf 5.12: Stopnja izobrazbe mladoletnika	55
Graf 5.13: Primernost družbe mladoletnika	57
Graf 5.14: Ocena smotrnosti dela v korist skupnosti	57

1 UVOD

Razvoj človeka zaznamujejo številni dejavniki – biološki, psihološki in socialni. Na ene posameznik ne more vplivati, spet druge lahko obvladuje do te mere, da njegov razvoj označimo kot normalen. Obdobje v življenju posameznika, ko je ta najbolj dovzeten za vpliv bodisi vrstnikov, šolskega in družinskega okolja ter medijev bodisi lastnih fizioloških in psiholoških lastnosti, je obdobje mladostništva oziroma adolescence. To obdobje je najbolj pomembno za oblikovanje osebnosti, kar potrjujejo številne znanosti, ki se ukvarjajo s človekom (biologija, medicina, psihologija, pedagogika, sociologija ipd.). Pri oblikovanju osebnosti mladoletnik naleti na različne ovire, pri čemer se lahko nanje odzove tudi z deviantnim vedenjem. V tem primeru govorimo o mladoletniškem prestopništvu oziroma o mladoletniški kriminaliteti, ki pa zahteva posebno obravnavanje predvsem v kazenskem pravu. Karl Stross (v Skaberne 1966: 222) ugotavlja, da »mladoletniku ne manjka le sposobnost razumeti, da je njegovo ravnanje protipravno in kaznivo, ampak mu manjka sposobnost, da bi sledil svoji uvidevnosti in da bi se lahko uprl nagonu k slabemu, tj. da bi sebe obvladal. Manjka mu zrel značaj. /.../ mladim osebam ne manjkata le znanje in vedenje /.../ ne gre le za pomanjkanje intelekta, marveč predvsem za moralne defekte in slabosti značaja«.

Adolescenca predstavlja obdobje življenja, ki ga označuje visoka stopnja difuzije družbenih vlog, kar prinaša v življenje mladostnikov zmedo, pretrese in nasprotja, v najbolj dramatični obliki pa vodi v identitetno zmedenost. Mladostniki, ki odraščajo v sodobni družbi, so še bolj izpostavljeni dejavnikom tveganja, saj so soočeni s hitrejšimi spremembami na raznih področjih. Družbene spremembe prinašajo procesi globalizacije in modernizacije. Njihova (ne)sposobnost prilagajanja tem spremembam se lahko kaže v različnih oblikah upora proti družbenim normam in vrednotam dane družbe. Slednje lahko z drugimi besedami označimo kot mladoletniško prestopništvo.

Ker so mladoletni delinkventi (prestopniki) posebej občutljiva populacija, sem se odločila, da se bom v diplomskem delu posvetila prav njim. Tako pričujoče diplomsko delo obravnava izvajanje specifičnega vzgojnega ukrepa oziroma kazensko sankcijo »delo v korist skupnosti«, ki v slovenski zakonodaji sicer obstaja že več kot desetletje, v praksi pa poteka izrekanje oziroma njegovo izvajanje pri mladoletnikih v zelo

majhnem odstotku. Delo v korist skupnosti naj bi v kazenskoopravnem sistemu predstavljalo manj represivno, stigmativno in škodljivo alternativo tradicionalnim oblikam sankcioniranja mladoletnih delinkventov, hkrati pa bolj humano in razvojnemu obdobju mladostništva prilagojeno obliko kaznovanja. In prav navedeno je pomembno pri razumevanju in odzivanju na škodljiva dejanja mladih. Pojavljajo se dileme v smislu vzgoja nasproti kaznovanju. Kaznivo dejanje ali prekršek mladoletnika je največkrat zgolj zunanji odsev njegove neprilagojenosti, zato mora biti temu ustrezen sistem sankcioniranja.

Delo v korist skupnosti je alternativna oblika kaznovanja, katere cilj je usmerjeno pozitivno delovanje storilca v korist skupnosti. Gre za ukrep, ki se izreka tako mladoletnim kot polnoletnim storilcem kaznivih dejanj ali prekrškov. Dolgo časa so kot oblike kaznovanja poznali zgolj krute oblike, kot sta npr. smrtna in telesna kazen. Poleg nehumanosti teh ukrepov se je izkazalo, da je lahko prestajanje kazni v totalitarnih institucijah neučinkovito in da klasični zapor povečuje kriminalizacijo. Kanduč (1999: 60) navaja, da je po klasični kriminologiji kaznovanje obravnavano kot nujna in družbeno koristna dejavnost, od katere ima koristi tudi kaznovani. Ta trditev ni nič presenetljivega, če pomislimo, da je človek bitje, ki z vlogo kaznovalca pridobi moč in nad kaznovanim sprošča določene frustracije. Pri alternativnih sankcijah kaznovalni vidik sicer ostane, izginejo pa problemi etiketiranja, osebne degradacije in družbene izključenosti, ki so pogosti »stranski učinki« tradicionalnih oblik kaznovanja.

V diplomskem delu bo v teoretičnem delu najprej predstavljen razvoj človeka z vidika vplivov bioloških, psiholoških in socialnih dejavnikov. Pri tem bodo podrobneje opisani posamezni dejavniki, vključno z vplivi sprememb sodobne družbe. Nadaljevanje prinaša opis mladoletniške delinkvence z njenim položajem znotraj kazenskega prava. Teoretični del bo zaključen z opisom ukrepa delo v korist skupnosti, predvsem njegove zakonske ureditve v Sloveniji – tako z vidika Kazenskega zakonika kot Zakona o prekrških – ter njegovo udejanjanje v praksi.

Pri raziskovanju dejanskega izvajanja dela v korist skupnosti sem se odločila za območje Štajerske regije oziroma specifično za območje Mestne občine Ptuj. Tako bo v empiričnem delu predstavljena raziskava o mladoletniški delinkvenci v Mestni občini Ptuj in na njenih rezultatih sloneč predlog za umestitev dela v korist skupnosti med

obstoječe izrečene ukrepe Centra za socialno delo Ptuj. Raziskava bo pokazala, kako se v praksi izvaja omenjeni ukrep pri mladoletnikih na ptujskem in mariborskem območju oziroma drugod po Sloveniji.

Rdeča nit diplomskega dela je vprašanje, ali so vzgojni ukrepi slovenskega kazenskega prava usklajeni z dognanji teorij o psihosocialnem razvoju človeka.

2 RAZVOJ ČLOVEKA

2.1 KDO JE ČLOVEK?

Že Mark Avrelij je dejal, da je človek, ločen od enega samega človeka, izključen iz celotne skupnosti. Stiki z drugimi ljudmi so namreč pogoj za normalen razvoj človeka in za oblikovanje njegove osebnosti. V nasprotju z živalmi je človek pri zadovoljevanju svojih najosnovnejših potreb več let odvisen od pomoči drugih ljudi in bi brez te pomoči propadel. Človeško življenje je torej v celoti naravnano na življenje v družbi.

Musek (1993) navaja, da se posameznik skozi življenje izoblikuje v kompleksno telesno in duševno (psihofizično) celoto – osebnost. Pri tem je bistven proces socializacije oziroma vraščanja v družbo, ki pripomore k temu, da posameznik postane sposoben za življenje v družbi, sožitje in sodelovanje z drugimi. Socializacija je proces, v katerem posameznik osvoji družbene vrednote, norme, pravila in vloge. Hkrati s tem pa mora razviti lastno osebnost, lastne enkratne značilnosti, značaj, temperament, čustva, sposobnosti, znanja in spretnosti. Govorimo o procesu individualizacije.

Socializacija in individualizacija sta vzajemno povezana procesa, ki nosita bistveno vlogo pri razvoju človeka in njegove osebnosti. Slednje bo predstavljeno v nadaljevanju.

2.2 BIOPSIHOSOCIALNI RAZVOJ ČLOVEKA

Pri razvoju človeka običajno govorimo o telesnem, čustvenem in miselnem razvoju. Gre za tri področja, ki so tesno povezana s socialnimi dejavniki. Najprej je potrebno omeniti biosocialni razvoj, v katerem je poudarjen vpliv socialnih dejavnikov pri telesnem razvoju. Slednje pomeni, da na rast in telesne spremembe vplivajo zlasti genetski, prehrambeni in zdravstveni dejavniki in da je razvoj motoričnih spretnosti delno odvisen od spodbud okolja. Pri človeku izstopa tudi kognitivni razvoj z vsemi mentalnimi procesi (zaznavanje, predstavljanje, presojanje, spomin, jezikovne sposobnosti), ki so pomembni za pridobivanje znanja ter jih uporabljamo pri mišljenju, odločanju in učenju. Zlasti pa je pomemben psihosocialni razvoj, ki se navezuje na emocionalni, osebni in socialni razvoj in v katerih so ključni vplivi družine, družbe in kulture.

Vzroke za mladostnikovo bodisi normalno bodisi patološko vedenje moramo iskati v območju treh človekovih »narav«: fizični (biološki), doživljajski (psihični) in družbeni (socialni) naravi človeka. Vzrokov, da se normalen razvoj mladostnika razvije v patološkega, ne iščemo zgolj v osebnostnih lastnostih mladostnika, ampak tudi med vplivi družbenega, kulturnega in socialnega okolja. Tudi Kobal (v Petrinjak 1992: 25) pravi:

1. Nobena posebnost sama zase ne vodi v disocialnost – potrebno je nakopičenje različnih dejavnikov.
2. Biološke posebnosti za nastanek disocialnosti pomenijo nič ali le malo, brez tipičnega razvoja otroka v njegovem socialnem okolju.

»Raziskovalci si še niso edini, ali si je razvoj osebnosti bolje predstavljati kot stopenjski proces, ki poteka v razvojnih stopnjah (fazah, stadijih), ali pa kot neprekinjen (kontinuiran) proces« (Musek in Pečjak 2001: 194). Razvojna teorija Erika Eriksona na primer pojasnjuje psihosocialni razvoj z vidika razvoja osebne identitete. To pomeni, da v razvoju posameznika ločimo zaporedne stopnje, ki se kvalitativno razlikujejo. Drugi raziskovalci pa menijo, da gre pri osebnostnem razvoju za neprekinjen proces, v katerem se kopičijo nenehne majhne spremembe, ki se kot kvalitativne spremembe pokažejo šele čez čas. Prav takšen je Bronfenbrennerjev ekološki model, ki razvoj človeka pojmuje kot postopen proces, ki je posledica staranja in doživetih izkušenj in ne vsebuje nenadnih napredkov. Oba pristopa oziroma teoriji bosta podrobneje opisana v nadaljevanju.

2.2.1 Urie Bronfenbrenner in ekološki model človekovega razvoja

Priznani ameriški psiholog Urie Bronfenbrenner je razvil ekološko teorijo človekovega razvoja, ki odgovarja na vprašanje, kako se otrok oziroma mladostnik odziva in prilagaja konstantno spremenljivemu in povezanemu socialnemu in kulturnemu okolju. Ekološki sistem po tej teoriji sestavljajo socialne interakcije, odnosi. »Raziskovanje značilnosti interakcij posameznika v različnih ekoloških sistemih in preučevanje značilnosti različnih socialnih kontekstov naj bi po Bronfenbrennerju bolje prispevalo k razumevanju razvoja, kot pa raziskovanje posameznikovih lastnosti in vedenja, ki jih

ponavadi opazujemo v enkratnih, za posameznika nevsakdanjih situacijah« (Kustec 2004: 13).

Ekologija človekovega razvoja znanstveno preučuje vzajemno prilagajanje razvijajočega človeka, ki je v določenem obdobju svojega življenja umeščen v spreminjajoče se okolje, in konteksta, znotraj katerega se posamezna okolja nahajajo. Temeljna komponenta Bronfenbrennerjevega modela je proces oziroma interakcija med posameznikom in okoljem. Slednje je pogojeno s časovnim obdobjem, v katerem je posameznik v določenem trenutku svojega življenja, z značilnostmi posameznika, ki se razvija, in s kontekstom, znotraj katerega različna okolja nahajajo (glej Hristovski 2003: 319–320).

Po Bronfenbrennerju je socialno okolje celota, v kateri je posamezni manjši strukturalni sistem vsebovan v naslednjem in kompleksnejšem sistemu, saj vsebuje bolj razvejane socialne odnose. Gre za koncentrične strukture, ki so v interakciji in direktno vplivajo na razvoj posameznika. Sledijo si glede na moč vključenosti socialnih interakcij v posameznem sistemu, kot so: mikrosistem, mezosistem, eksosistem, makrosistem in kronosistem.

Mikrosistem je celota odnosov med posameznikom in okoljem, ki zajemajo strukture, s katerimi ima otrok direkten stik (»face to face« interakcija). Strukture v mikrosistemu vključujejo družino, vrtec, šolo, sosesko, vrstnike ipd. Na tej točki Bronfenbrenner govori o recipročnem vplivu medosebnih odnosov, kar pomeni, da lahko starši vplivajo na otrokova prepričanja in obnašanje, hkrati pa isti otrok vpliva na prepričanja in obnašanje svojih staršev. Recipročnost je tisto, kar označuje zdrav mikrosistem. Slednji mora ponujati možnost učenja, bogatega pridobivanja informacij z lastno raziskovalnostjo, možnost postavljanja vprašanj in pričakovanje odgovora ter jasne odnose, ki ugodno vplivajo na otrokov razvoj. Mikrosistemi se nenehno spreminjajo, posledično pa se spreminja tudi posameznikov odnos do njih. Tako lahko posameznik v določenem časovnem obdobju v nek mikrosistem vstopi ali izstopi – pač glede na to, ali mu je določen mikrosistem tedaj pomembnejši kot drugi. Lahko pa se zgodi, da se v nekem odnosu znotraj neorganiziranega okolja (npr. v komunikaciji učenec–učitelj, otrok–starši) recipročnost sploh ne vzpostavi, kar povzroči razvojne disfunkcije. Posledica tega so težave posameznika oziroma otroka, ki se lahko kažejo kot odklonsko vedenje v smislu manjših kriminalnih dejanj, zlorabe drog in alkohola ali neupravičenega izostajanja v šoli.

Mezosistem predstavlja procese med dvema ali več mikrosistemi. Določeni mikrosistemi so bolj medsebojno povezani (npr. šola in družina, članstvo v športnem klubu, druženje z vrstniki), spet drugi manj (npr. prijatelji in cerkev); med nekaterimi pa interakcij skoraj ni (npr. šola in sorodniki). Mezosistemska analiza je osredotočena na kvaliteto, pogostost in vpliv določenih interakcij. Mezosistem je skladen takrat, ko dva mikrosistema (npr. šola in družina) gojita učinkovito medsebojno komunikacijo in drug drugega krepi s tem, da enako cenita določene vrednote (npr. znanje). Prav analiza relacij med mikrosistemi in mezosistemom je tista, ki pokaže, kateri so možni dejavniki tveganja za posameznikov razvoj.

To so:

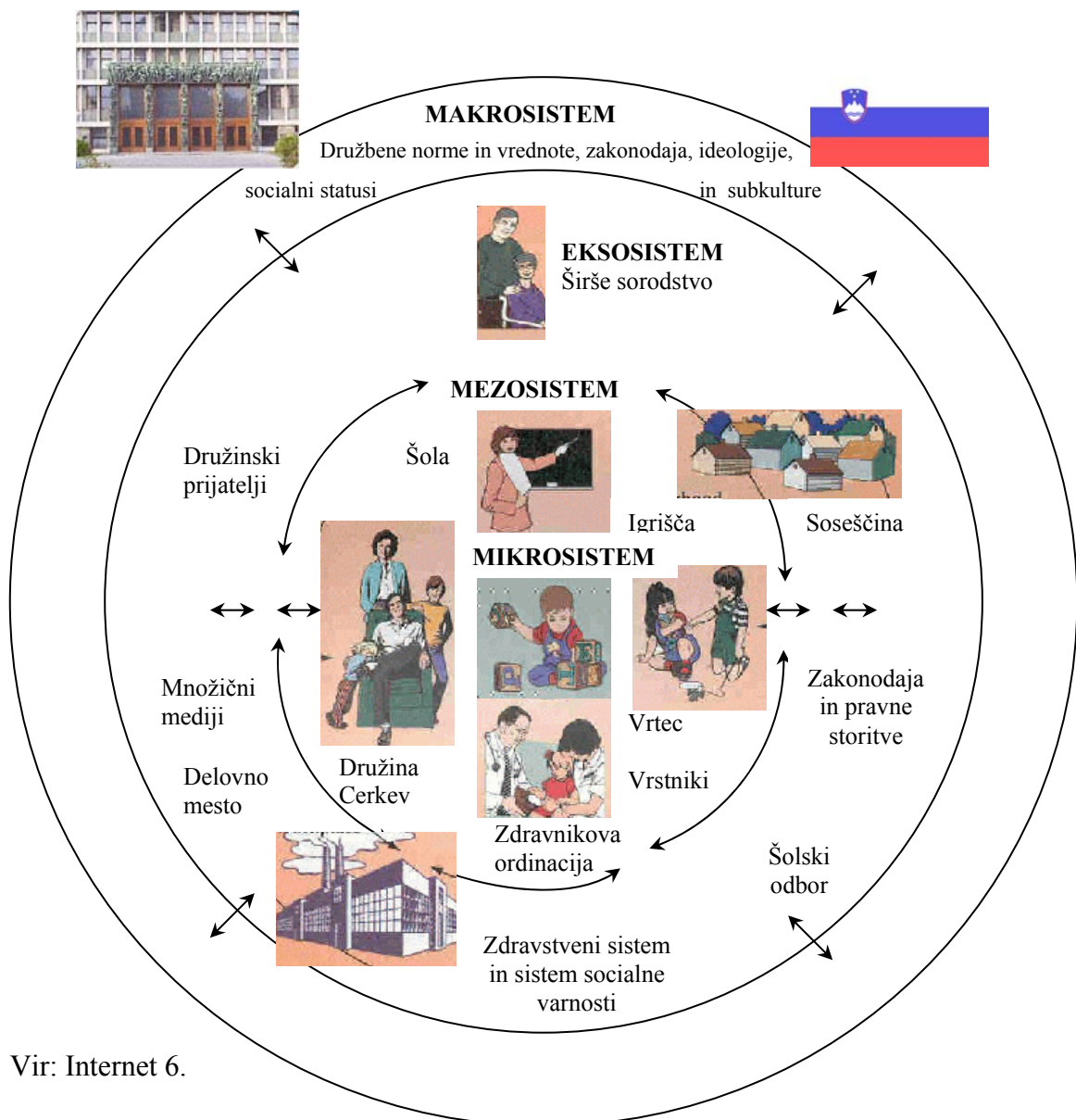
- Osiromašeni mezosistem, kjer prihaja do izolacije posameznih mikrosistemov, med katerimi ni ali pa je zelo malo pomembnih povezav (npr. starši ne poznajo otrokovih vrstnikov, se ne zanimajo za njegovo delo v šoli ipd.). Rezultat sta odtujenost in delinkventno vedenje otroka.
- Različni mikrosistemi v mezosistemu odobravajo različne vrednote (npr. vrstniki mladostnika spodbujajo k ponočevanju in mu pitje, kajenje in vandalizem prikazujejo kot vrednote, na drugi strani pa starši takšno vedenje obsojajo in celo sankcionirajo). Mladostnikova nesamostojnost in neodločnost pri sprejemanju odločitve za posamezne vrednote lahko v njem povzročita stres in napetost v mezosistemu (konflikti med njim in šolo, policijo, sosedi itd.) (glej Hristovski 2003: 324–325).

Eksosistem se nanaša na širšo skupnost, v kateri posameznik živi, vendar vanjo ni neposredno vključen kot aktivni član. Eksosistemi so družbene institucije (npr. sprejemanje odločitev na ravni parlamenta ali lokalne skupnosti, uvajanje nove šolske zakonodaje, zdravstvena in socialna politika države ipd.), ki imajo na posameznika posreden vpliv in odločajo o njegovem delovanju. Govorimo torej o enosmernem, posrednem in neosebнем vplivu (glej Kustec 2004: 14), kjer kakovost interakcije znotraj eksosistema pomeni obogateno interakcijo znotraj mikro- ali mezosistema (npr. prezaposlenost staršev zaradi posameznih zahtev na delovnem mestu lahko vpliva na zanemarjanje otrok in posledično njihov šolski uspeh).

Makrosistem se nanaša na družbenokulturne vzorce, ki oblikujejo strukturo specifičnih kontekstov z neposrednim vplivanjem na življenje razvijajočega se posameznika.

Bronfenbrenner utemeljuje vpliv makrosistemov na naravo vrstniških skupin v različnih družbah s primerjanjem vrednot med ameriškimi in sovjetskimi otroki. V nekdanji Sovjetski zvezi so se, za razliko od ZDA, temeljne vrednote mladostnikov nekako skladale z vrednotami odraslih in hkrati z zahtevami države. Le-to je pomenilo, da mladi niso čutili tolikšnega pritiska odraslih (glej Hristovski 2003: 325). Makrosistem, ki ga določajo zgodovinski dogodki, kulturne posebnosti, politične in socialne vrednote ter ekonomske in tehnološke spremembe, so torej pravila, zakoni, nazori, ideologije, vrednote in tradicije.

Slika 2.1: Bronfenbrennerjev sistem koncentričnih struktur, ki so v interakciji in direktno vplivajo na razvoj posameznika. Sledijo si glede na moč vključenosti socialnih interakcij v posamezni sistem.

Znotraj posameznih nivojev Bronfenbrennerjevega ekološkega modela razvoja se na različne načine oblikuje osebnost posameznika. Govorimo o socializaciji, ki poteka pod vplivom drugih oseb (staršev, sorojencev, vrstnikov, učiteljev, vzornikov itd.) in družbenih institucij (družine, šole, delovne ustanove itd.).

Z upoštevanjem, da na mikrosisteme različno vplivajo tudi večji in bolj oddaljeni sistemi, bo v nadaljevanju podrobneje predstavljen pomen posameznih mikrosistemov (agensov socializacije) na razvoj otroka s posebnim poudarkom na opisu dejavnikov tveganja za prestopniško vedenje mladostnikov.

2.2.1.1 Družina

Družinski mikrosistem oziroma »družinska skupina je prvi socialni sistem, v katerem otrok živi, in ki s svojimi značilnostmi vpliva na osebnost otroka v vseh fazah njegovega razvoja« (Čačinovič-Vogrinič 1998: 23).

M. Tomori (2000: 98–101) našteva najpomembnejše naloge družine, ki bistveno vplivajo na socializacijo otrok:

- Razvoj lastne samopodobe in samospoštovanja. Dogajanja v družini, ki lahko ovirajo razvoj zdravega samospoštovanja pri otroku, so pogosti spori, očitki, neprimerne kazni, poniževanja, ponavljajoče se zavrnitve, brezbrižnost za otrokove čustvene potrebe, razvrednotenja, žalitve ipd. Pomembno je, da družina (starši, bratje in sestre) daje otroku občutek, da je ljubljen, cenjen in spoštovan. V nasprotnem primeru lahko otrok ali mladostnik oblikuje nezadovoljujočo samopodobo, kar posledično privede do prestopniškega vedenja, katerega vzgon je obramba krhkega samospoštovanja.
- Razvoj odnosa do avtoritete. Funkcionalna družina daje otroku izkušnjo s tako avtoriteto, ob kateri lahko varno in spodbudno odrašča v samostojno in trdno osebnost. Liki odraslih otroku zastavljajo meje, ki so mu, brez občutka prikrajšanosti, v pomoč pri razvijanju odnosa do stvarnosti in njenih smiselnih omejitev. V otroku ali mladostniku pa se lahko v okviru družine razvije želja po uporabi, kljubovanju in boju z vsakršno avtoriteto (starši, učitelji, policija, sodišče itd.). To se zgodi takrat, ko je izkušnja otroka z avtoritativnimi liki v družini neugodna – predvsem v smislu prejemanja kazni, omejitev, prepovedi in poniževanja.

- Učenje spretnosti za obvladovanje stresov. Funkcionalna družina otroku nudi postopno učenje spretnosti in sposobnosti, ki so nujne za razreševanje posameznih preizkušenj, obremenitev in frustracij, ki se pogosto pojavljajo v otroštvu in mladostniškem obdobju. Tovrstno učenje poteka v okviru nešteti skupnih dejavnosti z zrejšimi člani družine. V primeru, da je otrok zanj prikrajšan, da ne dobi zadostnega občutka sprejetosti (potrebna za zdravo samozavest) in da se ga ob neuspehih vedno kaznuje, lahko otrok razvije vzorce prestopniškega vedenja. Problematično in otroku zelo slab vzor je zlasti tisto družinsko okolje, kjer se tudi starši ne znajo spopasti s stresom in svojimi neuspehi ter se raje zatekajo k alkoholu, nasilnosti ali celo v depresijo.

Prestopniško vedenje otroka ali mladostnika je le eno od možnih znamenj, da je družina odpovedala pri eni ali več navedenih funkcijah. Največkrat se mladoletniško prestopništvo povezuje z disfunkcionalnostjo družinskega sistema in še drugimi dejavniki tveganja, npr. neugodno telesno konstitucijo ter splošno, socialno, ekonomsko in kulturno prikrajšanostjo (družinskega) okolja, v katerem odrašča.

Tomori (glej 2000: 101–103) kot značilnost družine, kjer odraščajo mladoletni prestopniki, navaja naslednje neustrezne like vzgojiteljev: odsoten ali čustveno nedostopen oče; agresiven, kaznujoč in trd oče; pogosto alkoholiziran, neobvladan in impulziven oče; oče, ki se ne vključuje v širše socialno okolje; nemočna, resignirana (pasivna in depresivna) mati; hiperprotektivna (brezpogojno in nesmiselno zaščitniška) mati ter dominantna (oblastna in lastniška) mati.

Poleg disfunkcionalnosti družinskega sistema, neugodnih osebnostnih značilnosti staršev in posledično neustreznih vzgojnih pristopov pa na mladoletnikovo prestopništvo vplivajo tudi duševne motnje enega ali celo obeh staršev ter preveč zaprta družina, ki je navzven videti skoraj popolna. Družina, ki pretirano skrbi za svojo zunanjo podobo in si ne prizna problematičnega dogajanja, lahko resno ogrozi zdrav otrokov razvoj.

2.2.1.2 Šola

Šolski mikrosistem tvori skupaj z družino enega izmed otrokovih mezosistemov. Naloga šole je, da mladim omogoči čimbolj kvalitetno pridobivanje znanja. »Šola zelo intenzivno ter dolgotrajno poseže v otrokovo življenje, in to v razvojnem obdobju, ki je zelo pomembno za oblikovanje osebnosti« (Mikuž Kos v Kustec 2004: 17).

Problematična je situacija, ko otrok v okviru primarne socializacije ne najde potrebne varnosti in stabilnosti. V tem primeru bo zagotovo naletel na težave tudi v obdobju sekundarne socializacije, ko se bo vključeval v šolo, med vrstnike itd.

Šola predstavlja določeno socialno sredino, ki s svojo strukturo, odnosi in celotnim delom vpliva na moralni, emocionalni in psihosocialni razvoj otroka. Prav tako kot neugodne družinske okoliščine so za pojav problematičnih otrok in mladostnikov »krive« negativne šolske situacije, ki zajemajo neugodne socialne interakcije, negativne odnose učitelj–učenec, nekvalitetno šolsko klimo ipd. Šola kot socialni sistem, ki vključuje veliko število približno enako starih, vendar zelo različnih posameznikov, zaradi predpisanih ciljev ne more prilagoditi svojega dela potrebam vseh. Obstaja delež otrok, ki so zaradi prevelikih šolskih zahtev izpostavljeni prehudim pritiskom ter šolo doživljajo kot mučno in neproduktivno stran svojega življenja. Pri tem gre predvsem za tiste mladostnike, ki nimajo temeljnih sposobnosti socialnega prilagajanja, pripravljenosti na sodelovanje v šolskem procesu, zmožnosti odpovedovanja trenutnim, drugačnim željam in določene mere strpnosti. Odpor do šole pri teh mladostnikih vodi v izostajanje od pouka in vedenje, ki ni v skladu s šolskimi pravili, v skrajnem primeru pa tudi v prešolanje ali izključitev iz rednega šolanja. Izključenost iz mikrosistema, v katerem poteka dejavno življenje konstruktivnih vrstnikov, pa lahko bistveno vpliva na mladostnikove možnosti za celotno socializacijo. Zaradi tega so prikrajšani za pozitivne spodbude vrstnikov ter za pripadnost skupini, ki olajšuje ustvarjalna prizadevanja in pozitivne načine samopotrditve (glej Tomori 2000: 103–104).

Dr. J. Pečar (v Petrinjak 1992: 39) je zapisal, da ima šola velik pomen za pravilno razvijanje osebnosti mladostnikov in da so lahko tudi nepravilne šolske vzgojne metode tiste, ki vodijo mladostnika v delinkventno obnašanje. Starejše definicije označujejo šolo kot totalitarno institucijo s strogimi predpisi in tekmovalnim sistemom v stilu

socialnega darvinizma z nenehnim vzdrževanjem neenakosti (glej Petrinjak 1992: 39), ali kot komunikacijsko zaprto institucijo, ki aktualnih problemov ne obravnava sproti, pri čemer so učitelji prisiljeni delovati nestrpno in avtokratsko (glej Širec 2007: 24–25). Vendar se je na področju primarnega in sekundarnega šolstva ter njunih značilnosti v 3. tisočletju veliko spremenilo. Šole se pri reševanju problemov obračajo na druge institucije (npr. centre za socialno delo), učenci imajo več pravic, učitelji so pri svojih ukrepih omejeni itn.

2.2.1.3 Vrstniki

Čimbolj se otrok približuje puberteti, tembolj je občutljiv na to, kaj o njem mislijo vrstniki in ali ga spoštujejo. Dobri odnosi med vrstniki vplivajo na kakovostne čustvene in socialne izmenjave v mladostnikovem življenju in nasploh na varno počutje. Številne otrokove potrebe, za katere morda niso poskrbeli starši, začno pri mladostniku zadovoljevati vrstniki. Na določeni točki postane družba vrstnikov (klapa ali prijatelj) mladostniku vir, iz katerega črpa motive za svoje dejavnosti; med vrstniki samostojno išče svojo identiteto in stran od zaščite staršev razvija svojo neodvisnost.

Otrok, ki je pogosto v središču družinskega dogajanja, lahko postane egocentričen in razvjen v svojih zahtevah. Mikrosistem vrstnikov pa ne dopušča prevelike individualnosti, zato poteka proces socializacije na tej stopnji od velike egocentričnosti proti zrelemu mladostniku oziroma človeku. Mladostnik se vse bolj zaveda samega sebe, vendar ob sočasnem upoštevanju drugih in opredelitvi svoje vloge v svetu odraslih. Mravlje (1981: 27–32) navaja, da je prijateljstvo v adolescenci eden od pomembnejših dejavnikov. Potreba po prijateljstvu pomeni vrh postopne, napredujoče izbirnosti in raznolikosti v medsebojnih odnosih. Gre za to, da mladostnik najde nekoga, ki mu je blizu po osebnostnih lastnostih, vrednotah, mentalni ali kronološki starosti, smislu za humor ipd.

Lahko pa se zblížajo tudi mladi, ki so si osebnostno različni. V teh situacijah posameznik, ki čuti nek primanjkljaj in ga zaman išče v domačem okolju, le-tega najde pri drugih. Po Tomorijevi (v Kustec 2004: 19) je skupina vrstnikov za mladostnika pomembna zato, ker se lahko vanjo zateče takrat, ko išče svojo socialno identiteto, in ko si kot adolescent vloge otroka ne želi več, vloga odraslega pa je zanj še nedostopna.

Tako kot družina in šola, tudi vrstniške skupine izpolnjujejo svojo edinstveno socializacijsko funkcijo; edinstveno zato, ker jih druge družbene institucije težje ali sploh ne morejo izpolnjevati. Skupine vrstnikov lahko do določene mere kompenzirajo primanjkljaje v delovanju globalne družbe oziroma pozitivno prispevajo k posameznikovi osebnostni in socialni integraciji (glej Petrinjak 1992: 55).

Za mladoletniško prestopništvo pa so problematične zlasti klope oziroma združbe, ki večinoma delujejo uporniško, tj. odklonsko. Pogosto so osnovane na intenzivnih in emocionalnih vezeh med člani, pri čemer ima najmočnejši vpliv vodja.

2.2.2 Erik Erikson in teorija psihosocialnega razvoja

Eriksonova teorija psihosocialnega razvoja osebnosti še vedno velja za eno ključnih teorij v obravnavanju razvoja mladostnikove identitete. Erikson je osebnostni razvoj razdelil na več faz. Posameznikov jaz se v zaporednih fazah usmerja k oblikovanju vedno zrelejše identitete in samopodobe. Prehode med posameznimi fazami Erikson označuje z izrazom razvojna kriza. Pri slednji gre za soočanje dejavnikov, ki spodbujajo razvoj v smeri nadaljnje faze ali ovirajo osebnostni razvoj (duševni pretresi, travme, frustracije itd.). Na razplet posamezne krize in oblikovanje identitete po Eriksonu pomembno vplivata tako posameznik kot tudi njegovo najožje socialno okolje. Prav zaradi poudarjanja socialnih dejavnikov v posameznikovem razvoju lahko pri tej teoriji govorimo o fazah psihosocialnega razvoja. V vsaki fazi se pojavita značilna identiteta in samopodoba, ki predstavljata razrešitev identitetne krize prejšnje stopnje (glej Musek in Pečjak 2001: 198).

Erikson je v življenju posameznika razbral osem zaporednih stopenj, pri čemer je za vsako obdobje postavil razvojni cilj in hkrati nakazal neugodni izid z opisom elementov krize (glej Čačinovič-Vogrincič 1998: 25–27).

V obdobju prvega leta starosti (zgodnje detinstvo) pridobi posameznik osnovne izkušnje z okoljem. Razvojni cilj tega obdobja je temeljno zaupanje (nasproti nezaupanju). Otrok od obeh staršev načeloma pridobi pozitivne izkušnje in osvoji zaupljiv odnos do ljudi in sveta, na čemer gradi svojo identiteto. V primeru, da otroka drugi zavračajo in slabo ravna z njim, je izid temeljno nezaupanje in sumničavost.

Obdobje poznega detinstva, ki traja približno od prvega do četrtega leta starosti, je čas pomembnega zbiranja dobrih izkušenj o samostojnosti in neodvisnosti. Če drugi otrokove poskuse samostojnosti odobravajo, je razvojni cilj avtonomija izpolnjen. V primeru pa, da ga kritizirajo in kaznujejo, nastopijo občutki sramu, dvoma in negotovosti (glej Musek in Pečjak 2001: 199).

Tretje obdobje zgodnjega otroštva traja od tretjega do petega leta. Otrok je zmožen sam sebi postaviti cilje in se organizirati, da bi te cilje tudi uresničil. Pomembno je, da odrasli otroku omogočijo in dovolijo sodelovati v želenih aktivnostih ter ga pri tem tudi spodbujati. V tem primeru se lahko oblikuje osebna odgovornost in iniciativnost. Nasprotno razvojnemu cilju je občutek krivde, ki se pojavi pri neuspešnem razvoju v tem obdobju in ga pogosto spremlja tudi večja agresivnost otroka.

Obdobje srednjega otroštva je med šestim in enajstim letom. Četrto razvojno obdobje tako sovpada z otrokovim vstopom v šolo. Pojavijo se prve zahteve in naloge, ki jih mora otrok izpolniti ter s tem dokazati uspeh in vztrajnost. Če uspešno reši naloge in probleme, je izpolnjen cilj obdobja – delavnost. V primeru neugodnih pogojev in kopičenja neuspehov pa si bo otrok nabral zgolj izkušnje manjvrednosti in nesposobnosti (glej Kustec 2004: 21).

Erikson (v Ule 2003: 29–31) je bil mnenja, da je peto razvojno obdobje – adolescenca – odločilna doba v razvoju identitete. Zanj je značilen intenziven razvoj telesnih in duševnih sposobnosti. Krizo identitete v tem obdobju sproži nasprotje med njeno potrditvijo in difuzijo, zato je pomembno, da posameznik razvije ustrezno samopodobo oziroma jasno identiteto in da ga drugi ljudje sprejmejo. Posameznik v času adolescence (med dvanajstim in dvajsetim letom) tako rekoč išče svoj prostor pod soncem. Pri tem aktivno preizkuša različne vloge, prisega na različne vrednote in spreminja svoja pričakovanja. Največja nevarnost tega obdobja je po Eriksonu izguba identitete oziroma difuzija identitet. Mladostnik je tedaj v nevarnosti, da bodisi prehitro konča svoj samorazvoj bodisi se pred vsakršno odločitvijo umakne v izolacijo in notranjo praznost (glej Ule 2003: 29). V primeru, da je mladostnik v zgodnjem otroštvu trpel zaradi zavračanja okolice in si ni uspel pridobiti niti temeljnega zaupanja vase ali v druge, bo v krizi adolescence zapadel v nazadovanje, difuzijo identitete ali t. i. negativno identiteto, ki ne predstavlja ustvarjalnega dosežka mladostnika, ampak zgolj negativno zrcaljenje identitetnih pričakovanj drugih (npr. staršev). Negativno identiteto, ki temelji na vrednotah, nasprotnim tistim, ki jih zahteva okolje, je veliko lažje oblikovati kot lastno,

pozitivno samopodobo. Ta identiteta nikoli ne vodi do jasne in zadovoljive samopodobe, ki bi jo posameznik v globini sprejel kot »svojo« (Zalokar Divjak 1996: 68).

Za status identitetne difuzije je značilna nedovršenost. Mladostniki v tej fazi naredijo nekaj površnih raziskovanj lastne samopodobe, vendar vsa ostanejo nedovršena. Difuzija identitete je neke vrste motena identiteta in pomeni nazadovanje ali zastoj v razvoju osebnosti. Zanj značilni so tudi socialna izolacija, neuspehi v vsakdanjem življenju in pobegi v fantazije, ki delujejo kot obramba pred polomi v vsakdanjem življenju (glej Ule 2003: 30–36).

V primeru, da posameznik ne oblikuje stabilne in konsistentne podobe o sebi, govorimo o identitetni zmedenosti, ki obsega štiri temeljne probleme (glej Kovačev 1998: 182): prvič, problem intimnosti (mladostnikovi intimni odnosi s partnerjem ne smejo ogroziti njegove identitete); drugič, problem časovne perspektive (mladostnikova sposobnost za načrtovanje prihodnosti in postavljanje realnih ciljev); tretjič, problem delavnosti (slednja omogoči mladostniku vstop v svet odraslih), četrto, ustvarjanje negativne identitete (negiranje identitete, ki jo mladostniku vsiljujejo starši in širše okolje ter želja po neodvisnosti in drugačnosti).

Po Eriksonu sledijo še tri obdobja odraslosti, ki so pomembna za dopolnjevanje podobe otrokovih razvojnih nalog z nalogami v generaciji odraslih (glej Čačinovič-Vogrinič 1998: 26). Prvo je zgodnje odraslo obdobje, ki se začne s koncem t. i. postadolescence (20–24 let) in se konča pri tridesetih letih. Razvojni cilj je intimnost nasproti izolaciji. Slednja pomeni, da posameznik ali ostaja odmaknjen od drugih in se ukvarja predvsem s samim seboj ali pa namesto zaupnih odnosov z drugimi išče le površinske in neobvezujoče.

Sedma stopnja psihosocialnega razvoja je zrelo obdobje, ki daje posamezniku možnost, da napreduje na različnih področjih življenja (poklicno, družinsko, družabno ipd.) in tako oblikuje občutek lastne ustvarjalnosti in napredka. (V nasprotnem primeru govorimo o stagnaciji.)

Zadnje obdobje je tista zrela doba, ki prinaša integralnost, spravo z življenjem, pozitivno stališče do lastnega življenja ter občutek izpopolnjenosti in smiselnosti življenja. Če posameznik tega ne doseže, zapade v obup in svoje življenje občuti kot neizpolnjeno (glej Musek in Pečjak 2001: 199).

2.2.3 Biološke posebnosti

Za razvoj otroka je nedvomno pomembna tudi biološka oprema. Pri otrocih se lahko pojavijo individualne posebnosti, kot so fizične posebnosti (zmerna prizadetost sluha ali vida), morebitne duševne bolezni, emocionalna labilnost, disocialnost, nizka ali izjemno visoka inteligentnost ali blažje motnje možganskega delovanja, kar bistveno vpliva na njegov razvoj in vedenje.

Otroci s sindromom minimalne cerebralne disfunkcije (v nadaljevanju SMCD) sodijo v skupino normalno ali celo nadnaravno bistrih otrok, vendar se pri njih pojavljajo razni vedenjski odkloni, delne sposobnostne okrnjenosti in tipične storilnostne šibkosti. Vzroke za to, da pri nekaterih otrocih pride do motenj možganskega delovanja, zdravniki iščejo v neugodnih vplivih, ki so prizadeli otrokove možgane pred rojstvom, med porodom ali v prvih letih življenja (glej Petrinjak 1992: 47–49).

Omenjene motnje so povezane s fiziološkim zorenjem osrednjega živčevja, kar pomeni, da se lahko z razvojem otroka in dozorevanjem možganov večina teh motenj omili ali celo izgine. Pogoj za to pa je, da imata družina otroka in tudi šola posluh za njegove težave in da otrokovo pretirano nemirnost, razburljivost in čustvene izbruhe omejita in usmerita v (telesno) aktivnost. Ti otroci so posledično bolj ranljivi kot vrstniki in hitro dostopni bodisi dobrim bodisi slabim vplivom drugih ljudi. Pogosto zaidejo v slabo družino in prestopništvo. Za otroke s SMCD je značilno, da zaradi svojih delnih sposobnostnih okrnjenosti in storilnostnih šibkosti ne dohajajo standardnega učnega tempa, zaradi česar vsakodnevno doživljajo neuspehe. V primeru, da učitelj nima posluha za tovrstne otrokove težave, izpade učenec v njegovih očeh malomarnež in lenuh. Zaradi tega učitelj pritiska na otroka in njegove starše, ti pa na otroka. Zato nekateri otroci s SMCD postanejo ali divjaški, uporniški in napadalni ali pa pasivni, apatični in depresivni, pa tudi ubogljivi, podredljivi, nesamozavestni in polni tesnobe. Do šole lahko izoblikujejo hud odpor (glej Kos-Mikuš 1971: 30–43).

Otroci z različnimi oblikami individualnih posebnosti imajo, v primerjavi z normalno populacijo otrok, zaradi svoje izjemnosti, katere družba največkrat ne tolerira, veliko več možnosti, da pridejo v spor z uveljavljenimi družbenimi normami.

2.3 SPREMEMBE V SODOBNI DRUŽBI IN MLADOSTNIKI

Spremembe v slovenski družbi se v prvi vrsti nanašajo na tranzicijo in spremembe, ki so ji sledile: prehod na samostojno državo, prehod iz industrijske v poindustrijsko družbo, odprtost v Evropo in svet, pojav elementov avtonomne javnosti in civilne družbe itd. Tranzicija je pomembno vplivala na politično, ekonomsko in kulturno dogajanje v slovenski družbi.

Hitre spremembe od zadnjega desetletja 20. stoletja naprej so vplivale tudi na proces socializacije oziroma odraščanja mladine. Danes so mladi že zelo zgodaj prisiljeni odločati o svojem življenju in sprejemati daljnosežne življenjske odločitve (npr. izobrazbeno pot). Od vrste in stopnje izobrazbe, ki jo bo posameznik izbral in dosegel, je odvisen njegov kasnejši družbeni položaj oziroma kariera. Investicija v izobrazbo mladostnikov je po eni strani velik strošek za družino, po drugi strani pa vstopnica za uspešnost družine. »Načrtno pomikanje izobraževalnega procesa v čedalje zgodnejša otroška leta vnaša še eno spremembo v to življenjsko obdobje, to je pospeševanje otroštva« (Ule 1999: 266). Nova vrednota je postala tudi dobra informiranost, ki so jo omogočila najnovejša komunikacijska sredstva.

Mladi v Sloveniji pa se vse bolj soočajo z nezaposlenostjo, ki velikokrat nastopi takoj po zaključku šolanja. Uletova (1999: 285–289) navaja podatke iz raziskav Mladina '93 in Mladina '95, ki kažejo, da je generacija mladih obremenjena z osnovnimi eksistenčnimi problemi: z nezaposlenostjo, s pomanjkanjem denarja in pritiski v šoli. Problemi, ki se obravnavajo kot specifično mladinske, zaostajajo daleč za ekonomskimi. Tukaj se pokaže razlika z mladino, ki je odraščala desetletja nazaj in so jo obremenjevali na primer pomanjkanje vzorov, možnosti za zabavo, dolgčas, politični vpliv ipd.

Zaradi moderne družbe z njenimi značilnostmi lahko govorimo o mladini kot o osamosvojeni družbeni skupini pod vplivom podaljševanja mladosti in izobraževanja oziroma o nastanku postadolescence. Podaljševanje mladosti s seboj prinaša nove probleme in prednosti, ki jih prej ni bilo. Po eni strani deluje mladost kot izjemno produktivno življenjsko obdobje, v katerem lahko posameznik izoblikuje svojo osebnost, po drugi strani pa se brišejo meje med mladostjo in obdobjem odraslosti.

Uletova (1999: 290–294) opisuje proces odpravljanja mladine kot homogene generacijsko določene družbene skupine in mladosti kot podaljšanega otroštva. Informacijska tehnologija (internet, računalniške igrice) daje nove možnosti zabave, ki mlade »trga« iz javnosti in »vrača« v zasebnost (npr. računalniška soba). Zaradi odvisnosti od izdelkov komercializirane kulture so mladi postali politično pasivni, kar je nasprotno mladim v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja.

Problem mladih danes sta tudi družbena infalitizacija mladosti in nezmožnost razvijanja nezasebniških oblik individualizacije. Prvi dejavnik, ki vpliva na omenjeno stanje, je po Uletovi (1999: 292, 293) vse daljša ekonomska in socialnovarstvena odvisnost od izvorne družine, pritiskov nezaposlenosti in vse daljšega procesa izobraževanja, drugi pa odsotnost avtonomnih vrstniških skupin in družbeno dejavnih mladinskih kultur, ki bi mladim omogočile specifične generacijske in subkulturne identitete in samozavesti. Mladi vse bolj komunicirajo na podlagi računalniško podprtih komunikacijskih omrežij, kjer niso pomembni ne starost, narodnost, kultura, spol, vera ali kakšna druga razlika, pač pa le osebni stil mladostnika. Konec dvajsetega stoletja so se začeli tudi nazadovanje mladinskih gibanj, porast družbene anomalije mladih in propadanje alternativnih mladinskih kultur.

Zaostrovanje pogojev odraščanja in možnosti za vstop v fazo odraslosti se kažejo v množici protislovij in nasprotij, ki kot celota prispeva k večji ranljivosti mladine. Temeljna protislovja mladosti so:

- nasprotje med vedno večjim razponom možnosti za individualno vodenje in načrtovanje življenja in vse manjšo napovedljivostjo in obvladljivostjo življenjskih poti;
- nasprotje med čedalje večjimi možnostmi za samostojno sprejemanje življenjskih odločitev v mladosti in čedalje večjo prisilo za odločanje z negativnimi posledicami izogibanja odločitvam;
- nasprotje med navideznim ukinjanjem klasičnih slojevskih in razrednih razlik v mladosti z navidezno enakimi možnostmi izobraževanja, povečanimi storilnostnimi pritiski in tekmovanjem v boju za čim boljše socialno uvrščanje in čim boljši družbeni status;
- nasprotje med individualizacijo in stilizacijo življenja v neposrednem življenjskem okolju in globalizacijo možnosti in tveganj na makroravni;

- nasprotje med večjo svobodo in avtonomijo in prav tako povečanim strahom pred avtonomijo in svobodo ter begom v anomijo in samopozabo;
- nasprotje med tveganim izbiranjem »lastne poti« do odraslosti in vračanjem v tradicionalni »vnaprej odločen« tok odraščanja;
- nasprotje med legitimnostjo novih, bolj sproščenih in samostojnih oblik vedenja in med nemočjo in nezmožnostjo prenašanja konfliktov in frustracij;
- nasprotje med rahljanjem norm in kontrole nad mladostniki (mehka nadzora) ter povečanjem (storilnostnih) pritiskov na osrednjih področjih dejavnosti (šola, zaposlitev), ki bolj kot kdajkoli doslej usodno posegajo v vsakdanje življenje mladostnikov in mladostnic (Nastran-Ule 2000: 25, 26).

3 MLADOLETNIŠKA DELINKVENCA

Konvencija o otrokovih pravicah (v nadaljevanju Konvencija) v prvem členu navaja: »Za namene te konvencije pomeni otrok vsako človeško bitje, mlajše od 18 let, razen če zakon, ki se uporablja za otroka, določa, da se polnoletnost doseže prej« (Internet 2). S tem torej Konvencija dopušča možnost, da nacionalne zakonodaje v kontekstu kazenske odgovornosti določijo polnoletnost že prej.

Delinkventnost je definirana kot »zavestno, voljno ravnanje, ki je v nasprotju z družbenimi pravili« (Filipčič 1998: 12). Kazniva dejanja kot družbeni pojav so tiste kršitve družbenih norm, ki so ocenjene kot škodljive družbi v tolikšni meri, da jih mora obravnavati represivni organ z represivnimi ukrepi.

Pojav mladoletniške delinkvence obsega tako kazniva dejanja, ki jih izvršujejo mladoletniki, kot tudi dejanja, ki jih storijo otroci in imajo znake kaznivih dejanj. Žmuc-Tomori (v Širec 2007: 30) delinkventno vedenje mladih definira tako: »Če se pri mladostniku pojavlja več različnih motenj v vedenju (odnos do lastnine, resnice, agresivnosti, spolnosti ...), če zaradi njih prihaja v vedno nove konflikte že od otroških let dalje, ne da bi mu takšne izkušnje pomagale razviti bolj spremenljive načine socialnega prilagajanja, tedaj govorimo o resnejši obliki neprilagojenega vedenja – o delinkventnosti ali prestopništvu.«

Pojem mladoletniška delinkvenca moramo razlagati širše. Ne gre zgolj za kriminaliteto, ampak tudi razne oblike odklonskega vedenja. Mednarodni dokumenti, ki urejajo postopek za obravnavanje mladoletnih delinkventov in določajo njihove pravice, ne opredelijo jasno, v kakšnem smislu velja pojem delinkvenca. Pojavlja se vprašanje, ali je potrebno storilca statusnega delikta zaradi takšnega vedenja obravnavati na enak način kot storilce kaznivih dejanj. OZN v Smernicah iz Riada zavzema naslednje stališče: »Da bi preprečili nadaljnje žigosanje, viktimizacijo in kriminalizacijo mladih, bi bilo treba sprožiti zakonodajo, ki zagotavlja, da kakršnokoli dejanje, ki ne šteje za kaznivo ravnanje in se ne kaznuje, če ga zagreši odrasla oseba, ne šteje za kaznivo dejanje in se ne kaznuje, če ga stori mladoletna oseba« (Filipčič 1998: 14). Prav tu pa se krešejo mnenja kriminologov. Zagovorniki obravnavanja statusnih deliktov na enak

način kot kaznivih ravnanj menijo, da naj bi storilci statusnih deliktov pozneje pogosteje storili tudi kazniva dejanja, zaradi česar naj bi bilo njihovo obravnavanje hkrati tudi oblika preprečevanja kriminalitete. Zastrasovanje naj bi torej preprečilo, da se razvoj vedenjskega vzorca otrok ne bi nadaljeval v kriminaliteto. Vendar takšni argumenti ne vzdržijo kritike, še zlasti zato ne, ker so se preventivni ukrepi oziroma ukrepi pomoči družini izkazali enako uspešni kot ukrepi kazenskega prava (glej Filipčič 1998: 15).

Za mladoletniško delinkvenco je značilno, da se lastnosti in motivi za izvršena kazniva dejanja razlikujejo od kaznivih dejanj polnoletnih storilcev. Pri mladoletnikih se za kriminalnim dejanjem pogosto skrivajo motivacijski mehanizmi in sile, ki se jih mladoletnik ne zaveda popolno. Motivi niso neposredna posledica kaznivega dejanja, ampak želja po dokazovanju, samopotrjevanje, preizkušanje svojih moči in zmožnosti, trma, maščevanje staršem in drugim itd. Pri mladoletnih storilcih so pogosti vlomi in tatvine ter povzročanje nepotrebne škode – vandalizem. Mladostniki večinoma vandalirajo v kraju bivanja ali neposredni okolici, ki jo poznajo (glej Širec 2007: 31–32).

Motnje vedenja in osebnosti mladostnikov, ki prezentirajo v odklonskem vedenju, lahko izražajo tudi potrebo po pomoči oziroma posebnem obravnavanju, ki bi jim omogočilo pravičen razvoj in vzgojo. Razlog za drugačno obravnavanje mladoletnikov v postopku je moč najti v dejstvu, da so mladoletniki, kakor navaja Bojan Dekleva, »manj odgovorna bitja v razvoju, ki jih smemo, moremo in moramo obravnavati vzgojno, torej z več prizanesljivosti, bolj individualizirano, z namenom pomoči, usmerjanja in spodbujanja razvoja« (Friedl 2000: 182).

V Sloveniji obravnava sodišče v posebnem (kazenskem) postopku zgolj tiste mladoletnike, starejše od 14 let, ki so storili kaznivo dejanje. To pomeni, da Slovenija, tako kot večina evropskih pravnih sistemov, sprejema razumevanje mladoletniškega prestopništva v ožjem smislu – kot mladoletniško kriminaliteto. V pristojnosti sodišč so torej samo družbi najnevarnejša dejanja, medtem ko centri za socialno delo obravnavajo vse mladostnike, ki se vedejo odklonsko, vendar njihovo vedenje nima znakov kaznivega dejanja, in, kot že omenjeno, storilce kaznivih dejanj, ki še niso dopolnili 14 let. Pri tem pa Filipčič (2000: 171) izpostavi vprašanje, ali je postopek obravnavanja na centrih za socialno delo primerno urejen.

3.1 KAZENSKA ODGOVORNOST MLADOLETNIKOV

»Temeljno izhodišče mladoletniškega kazenskega prava (kot tudi kazenskega prava nasploh) je zahteva, da nihče ne more biti spoznan za odgovornega za storitev kaznivega dejanja, če ni sposoben dojeti, da je njegovo dejanje v nasprotju z družbenimi vrednotami« (Filipčič 1998: 82). Gre za to, da mora mladoletnik pokazati določeno stopnjo moralne zrelosti in s tem sposobnost ravnanja v skladu z moralnimi načeli.

Zgodovina razvoja kazenske odgovornosti mladoletnikov se je začela v srednjem veku, ko so mladoletnika imenovali *malitia supplet aetatem* ali »storilca v malem«. Tedaj je njegova mladoletnost vplivala zgolj na vrsto in višino kazni. Toda že rimsko pravo je opozorilo na pomembnost duševne razvitosti storilca kaznivega dejanja in na tej podlagi uvedlo pomembno razlikovanje med odgovornostjo mladoletnih in polnoletnih storilcev kaznivih dejanj – mladoletnik je bil kazensko odgovoren v primeru, če je lahko razumel svoje dejanje (*doli capax*). V 18. stoletju se je pojavil institut razsodnosti (*disernement*), pri čemer se je razsodnost nanašala samo na intelektualno sfero. Tako je bila od inteligence mladoletnika odvisna njegova kazenska odgovornost. Švicar Karl Stross je opozoril na enostranskost tega instituta ter izpostavil moralne defekte in slabosti značaja, ki naj bi vplivali na mladoletnikovo razsodnost. V začetku 20. stoletja začne omenjeni institut izgubljati svoj pomen, prevlada pa koncept vzgoje in prevzgoje nad kaznovanjem mladoletnikov. Odslej se v vse več zakonodajah dopušča uporaba vzgojnih ukrepov, tudi v primeru, ko je bila ugotovljena mladoletnikova kazenska odgovornost. »Z opuščanjem pojma razsodnosti so namesto domneve, da so mladostniki kazensko odgovorni, dokler se ne dokaže nasprotno, uvedli novo domnevo (ovrgljivo za določeno starostno skupino), ki velja še danes, da so mladoletniki kazensko neodgovorni« (Filipčič 1998: 85).

V sodobnem kazenskem pravu je formalni kriterij (starostna meja) prvo merilo za označevanje meja kazenskopravne mladoletnosti; ob njem pa se vedno ugotavlja še materialni kriterij (dosežena stopnja biološkega in socialnega razvoja osebnosti). Otroci do starosti 14 let kazensko niso odgovorni, kar pomeni, da se jih ne obravnava na sodišču. Center za socialno delo dobi obvestilo o storjenem kaznivem dejanju otroka in opravi razgovor s starši in z otrokom, ter jim poda informacije o možnih socialnovarstvenih storitvah. Zaradi vrste vzgojnih ukrepov in kazni je pomembna

delitev na mlajše in starejše mladoletnike ter mlajše polnoletnike (starostna skupina 18–21 let). V Sloveniji je spodnja starostna meja, s katero nastopi sodna pristojnost, 14 let (mlajši mladoletnik), vendar zoper takšnega mladoletnika ni možen kazenski postopek oziroma se mlajšemu mladoletniku lahko izrečejo zgolj vzgojni ukrepi in ne kazni (mladoletniški zapor, denarne kazni). Kazenska odgovornost oziroma izrek kazni pa je možen za mladoletnika, ki je dopolnil 16 let in še ni bil star 18 let (starejši mladoletnik) (glej Friedl 2000: 182).

V kazenskem pravu imajo mladoletni storilci kaznivih dejanj poseben status, pri čemer se primarno uporabljajo določbe 6. in 27. poglavja Kazenskega zakonika RS. Njegov 73. člen kot namen sankcij za mladoletnike navaja zagotovitev vzgoje, prevzgoje in pravičnega razvoja.

3.2 POTEK POSTOPKA ZOPER MLADOLETNIKE

V Sloveniji »mladoletniško kazensko pravo« ni urejeno s posebnim zakonom. Zaradi različne narave prekrškov in kaznivih dejanj je potrebno posebej predstaviti postopkovne določbe Zakona o prekrških in Zakona o kazenskem postopku.

»Prekrški so prepovedana dejanja, ki naj bi bila v primerjavi s kaznivimi dejanji lažja (glede na povzročeno posledico), zato se zanje ne izrekajo kazni, marveč le sankcije, ki so lahko kazenske narave« (Selinšek 2007: 43).

Kazni v obliki mladoletniškega zavora ali denarne kazni se lahko izrekajo samo kazensko odgovornemu starejšemu mladoletniku. Mladoletnim storilcem kaznivim dejanj se po KZ-UPB-1 izrekajo vzgojni ukrepi in se navezujejo na ukrepanje zaradi storjenega kaznivega dejanja. Smoter kazenskih sankcij pri mladoletnikih je odpravljanje »vzgojnega deficita« kot temeljnega vzroka za storitev kaznivega dejanja. Vsebina vzgojnega ukrepa mora biti zastavljena tako, da zagotavlja pravičen razvoj osebnosti mladoletnega storilca kaznivega dejanja (glej Bele 2001: 412–413).

3.2.1 Postopek proti mladoletnikom po ZP-1-UPB4

V zadevah prekrškov odločajo prekrškovni organi in sodišča. »Za prekrškovne organe štejejo upravni in drugi državni organi in nosilci javnih pooblastil, ki izvajajo

nadzorstvo nad izvrševanjem zakonov in uredb, s katerimi so določeni prekrški, in organi samoupravnih lokalnih skupnosti, ki so s posebnimi predpisi pooblaščen za odločanje o prekrških. Sodišča pa so sodišča za prekrške prve in druge stopnje» (Bele 2001: 177). Zoper mladoletnike po ZP-1-UPB4, za razliko od polnoletnih storilcev prekrškov, ni mogoč hiter postopek, ampak so vedno sodišča tista, ki odločajo v rednem sodnem postopku. Pri mladoletnikih je namreč potrebna večja stopnja vrednotenja z vidika osebnosti storilca.

Postopek proti mladoletniku je obravnavan v 12. poglavju ZP-1-UPB4, pri čemer se uporabljajo še določbe iz 5. poglavja istega zakona. Pogoj za začetek postopka je starost storilca prekrška – 14 let. To je starostna meja, pod katero se postopek ne more uvesti; če pa se je vendarle začel, ga sodišče s sklepom ustavi. Sodišče, ki vodi postopek o prekršku zoper mladoletnika, o začetku postopka obvesti starše oziroma zakonite zastopnike mladoletnika in pristojni center za socialno delo. Pri celotnem postopku velja načelo izključitve javnosti, zaradi česar so na ustni obravnavi lahko navzoče samo osebe, ki se ukvarjajo z varstvom in vzgojo mladoletnika ter strokovni delavci. Pri zaslišanju staršev, izvedenca in prič, kadar teče dokazni postopek o okoliščinah, ki zadevajo mladoletnikovo osebnost, je mladoletnika koristno odstraniti iz ustne obravnave. V postopku o prekršku se zoper mladoletnika, za razliko od polnoletnika, na noben način ne more izdati sodba o prekršku, ne da bi sodišče mladoletnika tudi zaslišalo. V postopku o prekršku zoper mladoletnika je zelo pomembno predvsem ugotavljanje dejstev o mladoletnikovi osebnosti in njegovi duševni razvitosti, okolju in razmerah, v katerih živi ipd. Pri tem lahko sodnik zahteva tudi poročilo pristojnega centra za socialno delo.

V sklepu o prekršku izreče sodišče mladoletniku vzgojni ukrep, pri tem pa navede le sankcijo, ki jo je mladoletniku izreklo, ter zgornjo in spodnjo mejo trajanja vzgojnega ukrepa. Ne izreče pa, da je mladoletnik za prekršek, za katerega je bil postopek uveden, odgovoren. Pri mladoletnikih praviloma sankcije denarne narave ne pridejo v poštev, saj mladoletnik načeloma nima lastnih dohodkov oziroma premoženja. Stroški postopka zoper mladoletnika se krijejo iz proračuna.

3.2.2 Postopek proti mladoletnikom po ZKP-UPB4

V 27. poglavju Zakona o kazenskem postopku UPB4 (glej Internet 3) so za mladoletnike predpisane nekatere posebnosti v primerjavi s postopkom zoper polnoletne. V nadaljevanju je predstavljen potek kazenskega postopka proti mladoletniku po ZKP-UPB4.

V Splošnih določbah ZKP-UPB4 (451.–461. čl.) je navedeno, da morajo organi, ki sodelujejo v postopku, v navzočnosti mladoletnika ravnati obzirno in upoštevati mladoletnikovo duševno razvitost, občutljivost in osebne lastnosti, da ne bi kazenski postopek škodljivo vplival na njegov razvoj. Mladoletnik mora imeti zagovornika od začetka pripravljalnega postopka, saj se smatra, da gre za zelo sugestibilno in omahljivo, fizično, psihično in socialno nezrelo osebnost, ki ni sposobna skrbeti za lastne pravice, koristi in obrambo. Organi (to so organi socialnega varstva in razni zavodi), ki sodelujejo v postopku proti mladoletniku in od katerih so zahtevana sporočila, poročila in mnenja, morajo postopati kar se da hitro, da se postopek čimprej konča.

Za vsa kazniva dejanja se lahko uvede kazenski postopek proti mladoletniku samo na podlagi zahteve državnega tožilca; tudi za tista, za katera se polnoletni preganja po predlogu ali zasebni tožbi ali na zasebno tožbo.

3.2.2.1 Odvrčanje kazenskega pregona

Državni tožilec mora preučiti ovadbo proti mladoletniku in ugotoviti, ali naznanjeno dejanje nima pomena kaznivega dejanja, ali gre za dejanje majhnega pomena, ali gre za sum storitve kaznivega dejanja (podatki in dokazi, ki bi sum utemeljevali, ne obstajajo). Če torej državni tožilec ugotovi, da obstajajo navedene ali kakšne druge ovire za kazenski pregon, ovadbo zavrže. Državni tožilec je upravičen ravnati po določbi 2. odstavka 466. člena ZKP-UPB4 in ovadbo odstopiti v poravnanje, če spozna, da bi bilo to koristno tako za mladoletnika kot oškodovanca. Po 162. členu ZKP-UPB4 obstajajo štiri navodila oziroma naloge, s katerimi lahko tožilec pogojuje opustitev kazenskega pregona storilcu za kaznivo dejanje, za katero je pri mladoletnikih predpisana denarna kazen ali zapor do petih let. Kot pogoj za odložitev pregona je

novela ZKP iz leta 1998 uvedla soglasje oškodovanca (glej Friedl 2000: 186–187). ZKP-UPB4 posamične naloge v okviru instituta odloženega pregona taksativno našteva:

- 1) *odprava ali poravnava škode,*
- 2) *plačilo določenega prispevka v korist javne ustanove ali v dobrodelne namene ali v sklad za povračilo škode žrtvam kaznivih dejanj,*
- 3) ***oprava kakšnega splošnokoristnega dela,***
- 4) *poravnava preživninske obveznosti.*

Nalogi pod 1. in 3. točko sta vsebinsko enaki kot navodili iz 2. oziroma 6. točke drugega odstavka 77. člena KZ, ki je predstavljen v nadaljevanju.

Katja Filipčič (1998: 94–108 in 121–126) je v svojem magistrskem delu *Obravnavanje mladoletnih delinkventov* razpravljala o pomembnosti instituta odvratanja kazenskega postopka za mladoletnike. Med drugim je izpostavila problem stigmatizacije. V širšem okolju mladoletnika, ki je v kazenskem postopku, se namreč pogosto oblikuje negativna stigma. Mladoletniki osebno še niso oblikovani in pri izgrajevanju lastnega vrednostnega sistema nenehno iščejo samopotrditve v okolju. Zaradi spremenjenega vedenja okolice je stigmatizirani posameznik pod pritiskom. Šele tedaj, ko takšno vedenje okolja poruši njegovo notranje ravnovesje (med podobo, ki jo ima o sebi, in podobo, ki mu jo pripisuje okolje), v resnici postane deviant. Iz tega sledi, da bi bilo nujno potrebno, da mladoletnikovo dejanje, za katerega ni bil obravnavan v kazenskem postopku zaradi uporabe instituta odvratanja, tudi ni vneseno v nobeno kazensko oziroma sodno evidenco.

3.2.2.2 Predkazenski postopek

Delo organov za notranje zadeve (kriminalisti, policija) v predkazenskem postopku se začne, ko izvejo za kaznivo dejanje, ki ga je naznanil oškodovanec, ali pa so ga zaznali sami. Ob zaznavi kaznivega dejanja, ko storilec ni bil zaloten pri njem, se še ne ve, kdo je storilec – je polnoleten, mladoleten ali celo otrok. Če je zanesljivo ugotovljeno, da je kaznivo dejanje storil otrok, se o tem obvesti samo organ socialnega varstva, ki začne ukrepati v otrokovo korist. V primeru, da organi za notranje zadeve spoznajo, da je storilec kaznivega dejanja mladoletnik, pa morajo sestaviti kazensko ovadbo in jo poslati pristojnemu okrožnemu državnemu tožilcu. Za prijetje, odvzem prostosti in pridržanje mladoletnikov velja določba 1. odstavka 157. člena ZKP-UPB4, po kateri

morajo organi za notranje zadeve brez odlašanja privedi mladoletnika pristojnemu preiskovalnemu sodniku oziroma sodniku za mladoletnike. Le-ta privedenega zasliši in odloči o njegovi osebni prostosti (glej Friedl 2000: 188).

3.2.2.3 Pripravljalni postopek

Pobudo za začetek kazenskega postopka poda državni tožilec tako, da od sodnika za mladoletnike zahteva uvedbo pripravljalnega postopka zoper mladoletnike. Njegov pisni predlog za uvedbo pripravljalnega postopka mora vsebovati čim več osebnih podatkov o tistem, zoper katerega teče postopek, čim več dejstev in okoliščin kot zakonitih znakov kaznivega dejanja, zakonito označbo kaznivega dejanja ter okoliščine, ki kažejo na utemeljenost suma, da je mladoletnik storil kaznivo dejanje. Podatki o mladoletniku, ki jih mora sodnik ugotoviti v pripravljalnem postopku, so: dejstva, ki se nanašajo na kaznivo dejanje; starost mladoletnika; okoliščine, potrebne za presojo njegove duševne razvitosti; okolje in razmere, v katerih mladoletnik živi itd. Te podatke sodnik pridobi na podlagi zaslišanj mladoletnikovih staršev ali skrbnika, pa tudi na podlagi poročila organa socialnega varstva. Mladoletnikovo zdravstveno in psihično stanje ter duševno razvitost, če je potrebno, ugotavljajo zdravniki, psihologi in pedagogi (glej Friedl 2000: 189).

3.2.2.4 Postopek pred senatom za mladoletnike

Ko je pripravljalni postopek zaključen, pošlje sodnik za mladoletnike spis državnemu tožilcu, ki poda senatu za mladoletnike obrazložen predlog za kaznovanje oziroma za vzgojni ukrep. Na podlagi slednjega sodnik razpiše glavno obravnavo, na kateri se mladoletniku izrečejo kazni in zavodski ukrepi, ali sejo senata, na kateri se izrekajo drugi vzgojni ukrepi. Na glavni obravnavi so prisotni starši mladoletnika oziroma njegov skrbnik in organ socialnega varstva. Javnost je v primeru sojenja mladoletniku vselej izključena. Mladoletniku je izrečena bodisi kazen, ki se izreka s sodbo, bodisi vzgojni ukrep, ki je izrečen s sklepom. Pri odločanju o enem ali drugem senat za mladoletnike ni vezan na predlog državnega tožilca. V primeru, da senat spozna nesmotrnost izreka vzgojnega ukrepa ali kazni za mladoletnika, se postopek ustavi s sklepom. Enako se zgodi v nekaterih primerih, ko bi se po ZKP izrekla zavrnilna in oprostilna sodba (glej Friedl 2000: 190).

4 DELO V KORIST SKUPNOSTI

4.1 RAZVOJ DELA V KORIST SKUPNOSTI

V Evropi se v zadnjih letih krepi trend intenzivnega iskanja različnih alternativnih načinov obravnavanja mladoletnih storilcev kaznivih dejanj izven sodišča. Med njimi prevladujeta dve obliki izvensodnega obravnavanja. Prva oblika je odvracanje od sodnega obravnavanja, ki vključuje poravnavo med storilcem in žrtvijo v obliki opravičila ali dela v korist žrtve. Slednje obravnavajo nerepresivne službe. Druga oblika so sankcije, ki se izvršujejo v skupnosti in jih mladoletniku naloži tožilec ali sodnik. Sem spadajo treningi socialnih veščin, različne terapevtske intervencije in delo v korist skupnosti.

Pri delu v korist skupnosti ne gre za kaznovanje storilca ali za rehabilitacijo. Osnovni cilj ukrepa je odprava škode, ki hkrati s soočanjem z dejanjem deluje prevzgojno in predstavlja pozitiven stranski učinek samega ukrepa (glej Filipčič 2006: 14–15). Dekleva (1996: 61) navaja, da je delo v korist skupnosti »ukrep z izraženimi sestavinami participativnosti, (socialne) integrativnosti, pogodbenosti in prostovoljnosti, ki presegajo razsežnosti tako zgolj kaznovalnosti ali 'vzgojnosti', kakor tudi njihovih možnih zmesi«.

Razmah dela v korist skupnosti sega v leto 1966, ko so v ZDA začeli delovati prvi tovrstni uradni programi. Motivacijo za takšen ukrep na področju obravnave mladoletnih prestopnikov je predstavljalo sporočilo, da pomeni kriminaliteta škodo za skupnost, ki naj jo prestopnik nadomesti z delom. Istočasno je bilo javnosti posredovano sporočilo, da so prestopniki sposobni pozitivnega prispevka v korist skupnosti in da jih je po »odsluženju dolga« potrebno ponovno sprejeti in vključiti v življenje skupnosti.

Leto 1995 pomeni v Sloveniji pomembno prelomnico za reformo mladoletniškega kazenskega prava: uveden je bil vzgojni ukrep *Navodila in prepovedi* (77. čl. KZ RS), ki predstavlja alternativno sankcijo v smislu novega obravnavanja delinkventov. Pri tem Filipčičeva (1998: 120, 121) kritično ugotavlja, da je Slovenija na podlagi izkušenj tujih zakonodaj najprej nove sankcije uzakonila, šele nato pa začela z eksperimentalnim

izvajanjem in izdelavo metodike dela. Problem je predstavljalo spoznanje, da tujih izkušenj ni mogoče enostavno prenesti v naš pravni sistem in družbeno okolje. Dober primer omenjenega je dejstvo, da je kot možnost odvratanja od kazenskega pregona v naši zakonodaji od leta 1995 dopuščen tudi ukrep *delo v korist humanitarnih organizacij ali lokalne skupnosti*. Ukrep je naveden kot opcija v okviru *Navodil in prepovedi* za mladoletne storilce kaznivih dejanj, vendar se v praksi vse do leta 2005 ni uveljavil oziroma izrekal predvsem zaradi neizdelanosti programa za njegovo izvajanje.

Deset let po sprejemu omenjene zakonodaje je Inštitut za kriminologijo prevzel pobudo za njegovo pogostejše izrekanje in izvajanje v praksi. Lotil se je raziskovanja prepoznavanja oziroma opredeljevanja nujnih pogojev za preišljeno in postopno krepitev tega alternativnega načina tožilskega odvratanja mladoletnikov iz sistema kazenskega pravosodja (odložen pregon) oziroma načina sodniškega sankcioniranja, ko gre za izrekanje vzgojnih ukrepov. Ker izkušnje mnogih zahodnih držav potrjujejo, da je odločanje za *delo v korist skupnosti* eden bolj smiselnih in konstruktivnih načinov soočanja s prestopki mladoletnikov, si tudi v Sloveniji kaže prizadevati, da nove možnosti za mladoletne storilce dobijo v praksi zasluženno mesto. Za uresničitev slednjega pa je nepogrešljiva dobro zasnovana in razčlenjena metodika ukrepa (glej Muršič 2006: 22).

4.2 NARAVA SPLOŠNOKORISTNEGA DELA

Kljub temu, da je splošnokoristno delo v slovenski zakonodaji uvedeno že od leta 1995, lahko šele z letom 2005 govorimo o njegovih funkcijah, kot so:

- oblika odvratanja od kazenskega postopka (v okviru odloženega pregona ali poravnavanja),
- sankcija za mladoletne storilce kaznivih dejanj ali prekrškov,
- alternativni način izvršitve sankcije (v okviru ZP kot nadomestitev plačila globe, po KZ pa kot način izvršitve kazni zapora do treh mesecev) (Filipčič 2006: 65).

V naši zakonodaji ima obravnavani ukrep različna poimenovanja: v Kazenskem zakoniku se uporablja naziv *delo v korist humanitarnih organizacij ali lokalne skupnosti*; v Zakonu o kazenskem postopku najdemo poimenovanje *splošnokoristno delo*, Zakon o prekrških pa navaja *delo v korist humanitarnih organizacij ali*

samoupravne lokalne skupnosti. Dejstvo je, da vsi izrazi pomenijo isto stvar, čeprav bi bilo smiselno izraze poenotiti (glej Filipčič 2006: 66).

Tudi angleško govoreče države nimajo enotnega poimenovanja, saj se pri izbiri naziva za »delo v korist skupnosti« soočajo z različnimi psihosocialnimi in političnimi dilemami, med drugim tudi, ali je glavno načelo ukrepa »kaznovati« ali »rehabilitirati«. Glede na odgovor srečamo različne termine, kot so: *community rehabilitation*, *community work*, *community punishment*, *community sentencing* in *community service* kot najbolj nevtralen izraz.

4.3 POTENCIALI IN POMANJKLJIVOSTI UKREPA

Strokovnjaki so precej enotnega mnenja, da ima delo v korist skupnosti veliko potencialov, ki jih je treba razviti in zanje oblikovati standarde. Ima pa tudi svojo senčno plat, saj konceptualni okvir še vedno ni dovolj jasen. Tako potenciali kot pomanjkljivosti omenjenega ukrepa bodo obravnavani v nadaljevanju (glej Muršič 2006: 27–33).

4.3.1 Potenciali ukrepa

V prvi vrsti je delo v korist skupnosti vzgojna sankcija v smislu sporočila o nesprejemljivosti storjenega dejanja, ki mu sledijo neprijetne realne posledice in nujna kompenzacija škode. Kaznovanje v sferi legitimnega odzivanja na mladotletniško prestopništvo mora dobiti ustrezno vsebino. V primeru nepriznavanja kaznovalnega vidika obravnavanega ukrepa bi lahko nastopila nevarnost, da sodniki, tožilci in drugi ukrepu ne bi priznavali samozadostnosti. Zatorej kaže kaznovati po principu reintegrativnega etiketiranja, kar pomeni, da se kot negativno označi vedenje in ne osebe ter da se storilcu omogoči povračilo škode in pomoč pri vzpostavljanju socialne vključenosti.

Slovenski kaznovalni sistem ima modalitete retributivnega, rehabilitativnega in restorativnega modela. Delo v korist skupnosti pa kaže umestiti predvsem v slednjega (obnavljalni model), ki v ospredje postavlja potrebo po odpravi nastale škode, pri čemer je potrebno upoštevati tako interes skupnosti kot interes žrtve in storilca. Interes

skupnosti je zadoščen z dejansko in s simbolno koristnostjo mladoletnikovega dela. Neposredna žrtev pri tem običajno ni neposredno spravljen oziroma pomirjen s storilcem. Le-to je bistvo sorodne oblike dela v korist skupnosti, in sicer *poravnave z oškodovancem*. Glede interesa storilca je možnost dela v korist skupnosti dobrodošla predvsem pri tistih mladoletnikih, ki se zavedajo svoje odgovornosti za dejanje in se želijo oddolžiti ter pokazati, da so vendarle zavezani normam, ki ne dopuščajo spornega dejanja (glej Muršič 2006: 29–33).

Kot že omenjeno, se delo v korist skupnosti razvija znotraj dveh konceptualnih okvirjev. Prvi je restorativna pravičnost, ki nudi osnovo za prestopnikovo spremembo in reintegracijo. Drugi je razvoj kognitivne, socialne in delovne kompetentnosti, ki pomeni prvi korak v procesu rehabilitacije. Pri tem je bistven uravnotežen pristop v smeri bolj »civilističnih« načinov obravnave prestopniškega vedenja (Bazemore in Maloney v Muršič 2006: 31).

Prednost ukrepa je tudi v tem, da mladostniku omogoči soočenje s posledicami svojega dejanja in z zahtevo po kompenzaciji povzročene škode. Navedeno pa spodbuja osebno oziroma socialno odgovornost mladostnika. Delo pa je zlasti tisto, ki pripomore k razvijanju samozaupanja, samospoštovanja, samodiscipline, socialnih in praktičnih veščin ter sprejemanju socialno zaželenih vrednot v okoliščinah realnega življenja oziroma stvarnega delovnega okolja. Filozofija dela v korist skupnosti je vezana na pridobivanje pozitivnih izkušenj na delovnem mestu. Ukrepi mora mladostniku dati možnost doživljanja smiselnosti in potrebnosti dela, pridobivanja koristnih poznanstev v svetu dela in doživljanja pozitivnega vzdušja dela za dobrodelne oziroma neprofitne cilje (glej Muršič 2006: 32, 33).

4.3.2 Pomanjkljivosti ukrepa

Mrvić in Đorđević (v Muršič 2006: 31–32) navajata nekatera protislovja, ki otežujejo praktično uporabo ukrepa delo v korist skupnosti. Izpostavljata na primer upravičenost kaznovanja nekoga z obvezo delati v korist celotne družbe in ob tem etično dilemo navadnega delavca, ki opravlja delo iste vrste za denar ali iz altruističnih pobud. Poudarjata tudi dve pomembni dejstvi: da se delo, ki ga izvajajo mladoletniki, ne sme izvajati na račun odpuščanja plačanih delavcev in da so vanj vključena predvsem takšna

dela, ki brez prostovoljnih delavcev ne bi bila opravljena. Delo v korist javnosti mora biti zastavljeno tako, da se izključi nevarnost, da bi javnost dojela ukrep kot način, ki poštenim državljanom jemlje delovna mesta in se mu zato uprla.

Kot pomanjkljivost ukrepa sta Morris in Tonry (v Muršič 2006: 32) navedla samovoljnost tistih, ki odločajo o izreku ukrepa. Navajata podatke iz prakse, kjer delo v korist skupnosti kot oblika sankcioniranja nadomešča hujše kazni le pri 50 % sankcioniranih, ostala polovica pa bi – v primeru, da obravnavani ukrep kot zakonska možnost ne bi obstajal – dobila milejše sankcije. Gre torej za potencialno nevarnost pretiranega širjenja mreže družbenega nadzorstva v smislu zajemanja tudi tistih, ki sicer ne bi bili deležni formalnega družbenega reagiranja ali pa bi bili obravnavani mileje.

4.4 ZAKONSKA UREDITEV DELA V KORIST SKUPNOSTI V SLOVENIJI

S spremembami slovenske kazenske zakonodaje se je narava dela v korist skupnosti spreminjala do te mere, da ima danes večplasten pomen: prvič predstavlja način odvratanja od kazenskega postopka (odložen pregon ali poravnava), drugič ima funkcijo sankcije za mladoletne storilce kaznivih dejanj ali prekrškov in tretjič pomeni alternativno sankcijo oziroma alternativni način izvrševanja sankcije (nadomestitev plačila globe ali način izvršitve kazni zapora do treh mesecev) (glej Filipčič 2006: 65).

4.4.1 Kazenski zakonik

Kazenski zakonik RS (KZ-UPB1) v šestem poglavju obravnava vzgojne ukrepe in kazni za mladoletnike (glej Internet 1). Njegov 74. člen našteva naslednje vzgojne ukrepe:

- 1) *ukor,*
- 2) *navodila in prepovedi,*
- 3) *nadzorstvo organa socialnega varstva,*
- 4) *oddaja v vzgojni zavod,*
- 5) *oddaja v prevzgojni dom,*
- 6) *oddaja v zavod za usposabljanje.*

Prvi trije ukrepi so blažje narave in trajajo krajši čas v mladoletnikovem bližnjem okolju ali daljši čas ob strokovnem vodenju. Zavodski ukrepi so strožji ukrepi, ki se uporabijo kot skrajnje sredstvo; smejo trajati le toliko časa, kolikor je potrebno, da je dosežen namen vzgojnih ukrepov.

Ukrep navodila in prepovedi (točka 2. 74. čl. KZ-UPB1) v slovenski zakonodaji predstavlja alternativno sankcijo, ki je bila v tujini pogosto uvedena z namenom zmanjšanja institucionalnih ukrepov zoper mladoletnike. Drugi odstavek 77. člena KZ-UPB1 navaja, da sodišče mladoletniku lahko izreče naslednja navodila in prepovedi:

- 1) *osebno se opravičiti oškodovancu;*
- 2) *poravnati se z oškodovancem tako, da mladoletnik s plačilom, z delom ali kako drugače povrne škodo, ki jo je povzročil s kaznivim dejanjem;*
- 3) *redno obiskovati šolo;*
- 4) *usposablјati se za poklic ali sprejeti zaposlitev, ki ustreza njegovemu znanju, sposobnostim in nagnjenju;*
- 5) *nastaniti se pri določeni družini, v domu ali drugje;*
- 6) ***opraviti delo v korist humanitarnih organizacij ali lokalne skupnosti;***
- 7) *zdraviti se v ustrezni zdravstveni organizaciji;*
- 8) *obiskovati vzgojno, poklicno, psihološko ali drugo podobno posvetovalnico;*
- 9) *udeležiti se programov socialnega treninga;*
- 10) *opraviti preizkus znanja prometnih predpisov;*
- 11) *prepoved vožnje motornega vozila pod pogoji, pod katerimi je mogoče to sankcijo izreči polnoletnim.*

Gre torej za deset navodil in eno prepoved, med katerimi je pod šesto točko navedeno tudi delo v korist skupnosti. V Sloveniji je bila namreč shema izrečenih ukrepov do sprejema zakonodaje (v letih 1994 in 1995) neprimerna. S skoraj 60 % je namreč prevladoval ukor, ki pa se je izrekal tudi mladoletnikom, ki so bili povratniki v kaznivih dejanjih, vendar neprimerni za izločitev iz svojega okolja. Najpogosteje izrečen ukrep ukora je vse bolj izgubljal svoj učinek in pomen, kar nakazuje tudi pojav povratništva. Ukrep strožjega nadzorstva se izreka v redkih primerih, predvsem zaradi težav pri njegovem izvrševanju. Skratka, pokazala se je potreba po intenzivnejši sankciji, kot je ukor in blažji, kot so zavodski ukrepi (glej Filipčič 2006: 58–61). Bistveni del izvrševanja dela v korist skupnosti za storilce kaznivih dejanj je rehabilitacija.

Navodila iz 77. člena KZ-UPB1 smejo po četrtem odstavku trajati največ eno leto, medtem ko v primeru dela v korist skupnosti zakon določa, da »v okviru navodila iz 6. točke drugega odstavka tega člena sme sodišče določiti mladoletniku opravljanje del do največ sto dvajset ur v obdobju šestih mesecev in sicer tako, da ni moteno mladoletnikovo šolanje ali njegova zaposlitev«. Zakon v devetem odstavku še navede, da izvrševanje navodila opravljanja dela v korist humanitarnih organizacij ali lokalne skupnosti pripravijo in vodijo organi socialnega varstva, pri izvrševanju pa sodeluje in ga nadzoruje sodnik za mladoletnike. V primeru, da mladoletnik navodil ali prepovedi ne izpolnjuje, lahko sodišče namesto njih izreče vzgojni ukrep nadzorstva organa socialnega varstva. Sodišče mladoletnika, njegove starše, posvojitelja, rejnika ali skrbnika na to opozori, ko izreče navodila ali prepovedi. Četrty odstavek 78. člena KZ-UPB1 pa predvideva, da lahko sodišče ob vzgojnem ukrepu nadzorstva organa socialnega varstva določi mladoletniku katero izmed navodil in prepovedi, torej tudi splošnokoristno delo, ki v tem primeru nima narave samostojnega vzgojnega ukrepa.

4.4.2 Zakon o prekrških

Vzgojni ukrep navodila in prepovedi je poleg Kazenskega zakonika 1. januarja 2005 uvedel tudi Zakon o prekrških (ZP-1-UPB4) (glej Internet 4). Posamezen vzgojni ukrep uporabi sodišče za mladoletnega storilca prekrška tako, da mu za posamezna področja njegovega delovanja določi, kako naj ravna, nato pa neposredno in samo ali pa s pomočjo drugih organov spremlja, kako mladoletnik spoštuje naložene zapovedi. Med navodili je zakon v **2. točki drugega odstavka 36. člena ZP-1-UPB4** predvidel tudi delo v korist humanitarnih organizacij in samoupravne lokalne skupnosti. V šestem odstavku istega člena določa, da sme sodišče mladoletniku določiti opravljanje del do največ štirideset ur v obdobju treh mesecev, in sicer tako, da ni moteno njegovo šolanje ali zaposlitev. Za izvrševanje in pripravo izrečene sankcije navodil ali prepovedi so pooblaščen organi socialnega varstva.

Bele (2005: 153–154) navaja, da navodila delujejo vzgojno na mladoletnika – tako pri usmeritvi v drugačno vedenje, kot ga je pokazal pri izvršitvi prekrška, kakor tudi glede spoštovanja obveznosti, naloženih v skladu z zakonom. Navodilo delo v korist humanitarnih organizacij in samoupravne lokalne skupnosti je primerno izrekati

mladoletniku, ki je storil prekršek, povezan z zanemarjanjem socialnih obveznosti ali pa zaradi dvomov o njegovih zmožnostih za pozitivno delovanje v socialnem okolju.

»Sodniki za prekrške se v več kot 95 % primerov odločijo za izrek vzgojnega ukrepa in ne denarne kazni. In zanimivo je, da se je delež izrečene kazni v obdobju 1997–2001 še zmanjšal (leta 1997 je znašal 4,7 %, v letu 2001 pa samo še 2,1 %). Razlogi za takšen trend so lahko različni. Nedvomno pa je med njimi tudi namen zakona, po katerem naj bi bila denarna kazen izrečena le izjemoma« (Filipčič 2006: 60).

4.4.3 Zakon o kazenskem postopku in Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij

Zakon o kazenskem postopku obravnava delo v korist skupnosti kot alternativo kazenskemu postopku. Državni tožilec lahko po **162. členu ZKP-UPB4** odloži kazenski pregon, pri čemer je *oprava kakšnega splošnokoristnega dela* ena izmed možnih nalog, ki jo mladoletniku lahko naloži tožilec. Če mladoletnik nalogo, s katero se zmanjšajo ali odpravijo škodljive posledice kaznivega dejanja, izpolni, se ovadba zavrže.

Poleg odloženega preгона lahko državni tožilec po **161a. členu ZKP-UPB4** ovadbo mladoletnika odstopi v postopek poravnave. Četrty odstavek omenjenega zakonskega člena navaja: »Če se vsebina sporazuma nanaša na opravljanje splošnokoristnega dela, izvajanje sporazuma pripravijo in vodijo centri za socialno delo ob sodelovanju poravnalca, ki je vodil poravnavanje, in državnega tožilca.«

Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij **ZIKS-1-UPB1** obravnava navodila in prepovedi mladoletnikom v **176. členu**. Glede izvajanja ukrepa navaja zgolj to, da »izvrševanje navodil in prepovedi, ki jih sodišče izreče mladoletniku, pripravi, vodi in nadzira pristojni center /.../. Pristojni center obvesti sodišče, ki je mladoletniku izreklo kot vzgojni ukrep navodilo iz prvega odstavka tega člena, ko oceni, da je namen izvrševanja tega vzgojnega ukrepa dosežen« (Carli in Wohinz 2001: 284).

Za lažji pregled zakonsko urejenega dela v korist skupnosti pri mladoletnih storilcih kaznivih dejanj in prekrškov so osnovne značilnosti zajete v tabeli v nadaljevanju.

Tabela 4.1: Zakonska ureditev dela v korist skupnosti pri mladoletnikih

Pravna podlaga	Narava dela v korist skupnosti	Poimenovanje	Pristojnost določitve	Obseg	Čas, v katerem mora biti delo opravljeno	Priprava, vodenje in izvajanje
<i>KZ-UPB1: 77. čl.</i>	vzgojni ukrep	delo v korist humanitarnih organizacij ali lokalne skupnosti	sodišče – sodnik za mladoletnike	do 120 ur	6 mesecev	organi socialnega varstva ob nadzoru sodnika za mladoletnike
<i>ZKP-UPB4: 162. čl.</i>	odloženi pregon	splošnokoristno delo	državni tožilec	ni določen	6 mesecev	centri za socialno delo ob sodelovanju državnega tožilca
<i>ZKP-UPB4: 161a. čl.</i>	poravnava	splošnokoristno delo	sporazum med osumljencem in oškodovancem	ni določen	3 meseci	centri za socialno delo ob sodelovanju poravnalca in državnega tožilca
<i>ZP-1-UPB4: 36. čl.</i>	vzgojni ukrep	delo v korist humanitarnih organizacij ali samoupravne lokalne skupnosti	sodišče	do 40 ur	3 meseci	pooblaščen organi socialnega varstva ob sodelovanju sodnika

Vir: Filipčič, K., ur. (2006): Uvajanje vzgojnih ukrepov dela v korist skupnosti in socialnih treningov. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, str. 69.

5 MLADOLETNIŠKA DELINKVENCA IN DELO V KORIST SKUPNOSTI V MESTNI OBČINI PTUJ

5.1 PREDMET OBRAVNAVANJA IN METODE ANALIZE

Pri iskanju dokumentacije za diplomsko delo sem želela narediti raziskavo na Centru za socialno delo (v nadaljevanju CSD) Maribor, kjer naj bi pristojna socialna delavka izvajala ukrep delo v korist skupnosti pri mladoletnikih za štajersko regijo, kamor med drugim sodita tudi CSD Ptuj in CSD Maribor. Na lastno začudenje in začudenje socialnih delavcev CSD Ptuj sem ugotovila, da se delo v korist skupnosti za mladoletnike na omenjenem območju ne izvaja zaradi nenatančne zakonske opredelitve, nedorečenih zadev glede financiranja, prezaposlenosti socialne delavke, ki se ukvarja z mladoletniki ipd.

Postopki nadomestne kazni za odrasle, kamor sodi tudi delo v korist skupnosti, imajo en sam skupni imenovalec – globe, ki je nastala zaradi prekrška ali kaznivega dejanja, povzročitelji ne morejo plačati. V to skupino sodijo tako prejemniki državne socialne pomoči kot študentje in upokojenci. Gre torej za vzorec, ki ni zanimiv za raziskavo, zaradi česar sem se kljub razočaranju na začetku raziskovanja odločila vztrajati pri temi mladoletniške delinkvence v povezavi z ukrepom delo v korist skupnosti na območju Mestne občine Ptuj. Pri tem mi je pomagal strokovni delavec CSD Ptuj, ki je predstavil svoj pogled na omenjeni ukrep in pojasnil, da je sam pripravljen izvajati delo v korist skupnosti pri ptujskih mladoletnikih, če bi se to od njega zahtevalo.

Tako sem ugotovila, da ne morem iskati primerljivosti v drugih centrih, kjer so mi v telefonskih in osebnih razgovorih poudarili, da zaenkrat teh vsebin ne izvajajo. Odločila sem se za svoj specifičen pristop, ki trenutno kaže dveletno gibanje mladoletnih prestopnikov v CSD Ptuj. Tem mladoletnikom je bil izrečen vzgojni ukrep nadzorstva organa socialnega varstva (NOSV) ali ukor, čeprav bi jim lahko, seveda v subjektivni oceni in na podlagi razgovorov s specialnim pedagogom, okrožno državno tožilstvo izreklo delo v korist skupnosti že v pripravljalnem postopku ali pa kasneje na sodišču za mladoletnike.

Tako bo v tem poglavju predstavljen CSD Ptuj, kjer se med drugim izvajajo vzgojni ukrepi za mladoletnike. Za slednje je pristojen specialni pedagog, ki je hkrati svetovalec, terapevt za zdravljenje odvisnosti in socioterapevt. S pomočjo omenjenega strokovnega sodelavca v CSD Ptuj sem pridobila empirične podatke o mladoletniški delinkvenci na območju Mestne občine Ptuj. V tem poglavju diplomskega dela so pridobljeni podatki tudi grafično predstavljeni, da bi se kar najbolj nazorno prikazalo stanje na področju mladoletnih prestopnikov v Mestni občini Ptuj, kjer mladoletniki nimajo možnosti, da bi svoja kazniva dejanja ali prekrške »poravnali« z delom v korist skupnosti.

Nalogo sem želela zaključiti še z analizo praktične izvedbe dela v korist skupnosti v Sloveniji, zato sem navezala stik z univ. dipl. socialno delavko iz CSD Celje, ki ob tem, da je koordinatorica za nadomestne kazni za odrasle, organizira tudi nadomestne kazni mladoletnikov. Z njo sem opravila več razgovorov in tako spoznala enega maloštevilnih primerov v Sloveniji, kjer je mladoletnikom dana možnost odpraviti posledice svojega škodljivega dejanja z delom v korist skupnosti.

Na podlagi razgovorov s strokovnim delavcem Centra za socialno delo Ptuj in socialno delavko Centra za socialno delo Celje bo predstavljeno delo v korist skupnosti z dveh vidikov – kot potencial za uspešnejšo obravnavo mladoletnih prestopnikov in kot primer dobre prakse.

Podatki o mladoletnih prestopnikih v CSD Ptuj so narejeni na socialnih anamnezah, na podlagi pripravljalnega postopka na sodišču, razgovorov s starši in otroki ter povzetkov iz strokovnih spisov CSD Ptuj. Empirične podatke za statistično analizo je posredoval strokovni sodelavec CSD Ptuj, ki že več let obravnava mladoletna prestopništva oziroma izvaja vzgojne ukrepe ter v opisu del in nalog v CSD Ptuj edini stalno izvaja omenjene vsebine.

Odkar osnovne šole ne vodijo več podrobnejših matičnih spisov za svoje učence, centri za socialno delo ne dobivajo objektivnih mnenj oziroma jih niti ne zahtevajo. V kolikor bi se ti podatki še naprej vodili (kot v preteklosti), bi lahko strokovni sodelavec iz CSD na podlagi takšnega izpiska, ki bi temeljil na večletnem skupnem opazovanju otroka, predlagal delo v korist skupnosti.

Diplomsko delo zajema analitičen pregled vseh spisov po socialnih anamnezah in stikov mladoletnikov v letih 2005 in 2006 v obliki rednih razgovorih v CSD Ptuj. Pri podatkih, ki zajemajo matične družinske podatke, ocenjujemo, da je analiza objektivna, medtem ko so podatki, ki predstavljajo njihove osebne lastnosti, posledica ocene izvajalca vzgojnih ukrepov in njegovih subjektivnih ocen. Osebno ocenjujem, da je bolje slediti subjektivni oceni izvajalca, ki opravlja enako delo že 22 let in prav toliko časa obravnaval statično zajeto populacijo. Podatki so analizirani s pomočjo programa MS Excel 2007. Statistika je zajela 56 mladoletnikov oziroma 33 v letu 2005 in 23 v letu 2006. Pri pisni analizi grafov so v odstavkih dodana razmišljanja, dopolnjena s preteklimi rezultati. Slednji bodo prikazani skozi intervju s specialnim pedagogom, izvajalcem vzgojnih ukrepov.

5.2 HIPOTEZE

Z raziskavo v CSD Ptuj in na podlagi intervjuja s socialno delavko iz CSD Celje so bile preverjene naslednje predhodno postavljene hipoteze:

1. Mladoletno prestopništvo v Upravni enoti Ptuj, ki jo pokriva Okrožno sodišče Ptuj, je v porastu.
2. Med mladoletnimi storilci kaznivih dejanj in prekrškov po spolu ni razlik.
3. Izobrazba staršev in mladoletnikov se z obdobji izrekov dviguje.
4. Povprečna starost mladoletnih storilcev kaznivih dejanj je v rangu starejših mladoletnikov, od 16 do 18 let.
5. Socialno-ekonomski status družin se dviguje.
6. Glede na težo storjenega kaznivega dejanja bi lahko večini mladoletnikov v Mestni občini Ptuj izrekli ukrep delo v korist skupnosti.

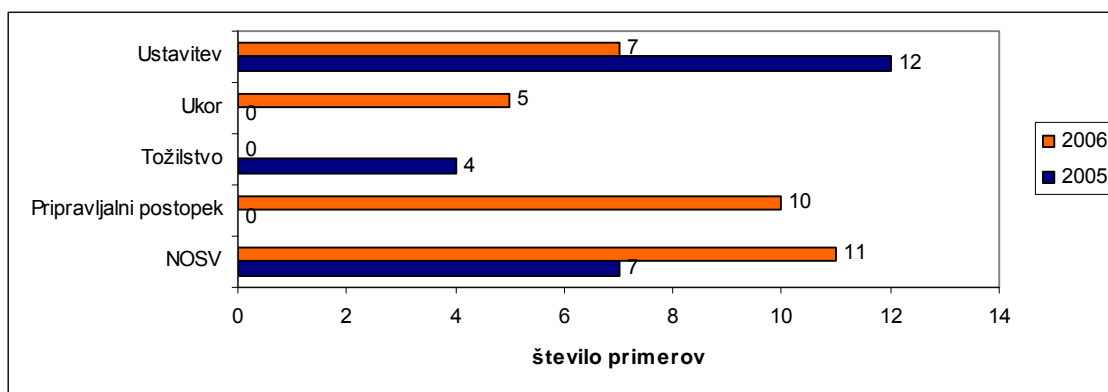
7. Glede na anamnestične podatke družin mladoletnih prestopnikov bi bilo smiselno izrek ukrepa delo v korist skupnosti povezovati s centrom za socialno delo.
8. Odgovornost izreka dela v korist skupnosti bi bila smiselna v povezavi z izrekom NOSV ali ukorom.
9. Delo v korist skupnosti je aktivnost, ki ne stigmatizira mladoletnika glede na sodno izrečen ukrep.

5.3 RAZISKAVA MLADOLETNIŠKE DELINKVENCE V CSD PTUJ

Upoštevati moramo, da so vsi mladoletniki, ki so bili obravnavani zaradi suma storitev kaznivih dejanj, vključeni v delo tožilstva in sodišča, ki uvede pripravljalni postopek. Po prejemu ovadbe, ki jo poda policija, tožilstvo zahteva uvedbo pripravljalnega postopka. Tožilec je tisti, ki lahko uvede postopek zoper mladoletnika za vsa kazniva dejanja. O uvedbi pripravljalnega postopka se obvesti center za socialno delo, ki mora v skladu s 469. členom ZKP pridobiti podatke o mladostnikovi zrelosti, okoliščinah, družini in razmerah, v katerih živi. Opravi se razgovor s starši in z mladoletnikom ter ugotovitveni postopek, za sodišče pa se pripravi tudi poročilo. Rezultat zaključenega pripravljalnega postopka je obravnava mladoletnika na okrožnem državnem sodišču.

Pri pregledu statistike, ki se v CSD Ptuj podrobneje vodi od leta 1980, je bilo ugotovljeno, da se število izrečenih vzgojnih ukrepov NOSV iz leta v leto znižuje. Graf 5.1 prikazuje, da je odstotek izrečenih vzgojnih ukrepov nadzorstvo organa socialnega varstva (NOSV) v letih 2005 in pozneje skoraj enak (30 % v 2005 in 33 % v 2006). Varnostni sosvet Mestne občine Ptuj ugotavlja tudi izrazit padeč števila sumov storitev kaznivih dejanj za mladoletnike v obdobju zadnjih treh let. Posledično bi lahko primerjali rezultate analiz varnostnega sosveta s številom pripravljalnih postopkov zoper mladoletnike oziroma s številom skrajšanih postopkov Okrožnega državnega tožilstva na Ptuj.

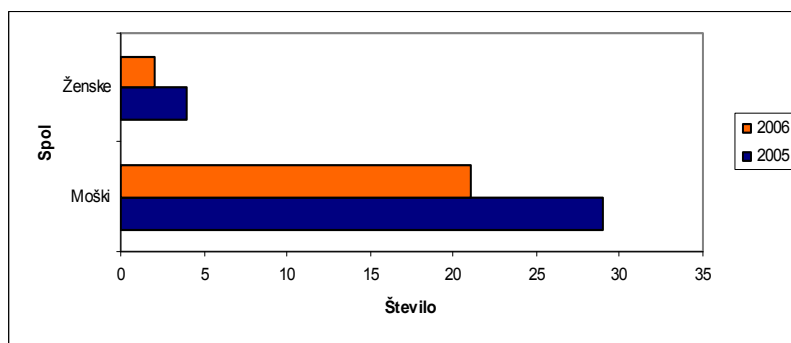
Graf 5.1: Vsebina dela pravosodnega sistema

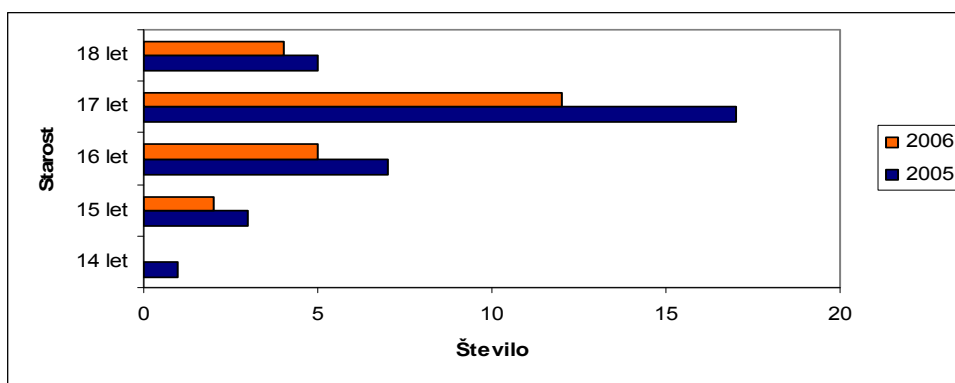

Iz postopkov je razvidno, da je bil v letu 2005 večji del sumov storitev kaznivih dejanj ustavljen (12 primerov – 52 %) in da lahko vzrok nižjega števila v letu 2006 najdemo v bistveno znižanem številu kaznih za dejanja, za katera so bili osumljeni mladoletni storilci. Trditev je potrjena tudi s podatki Policijske postaje Ptuj, ki v svojem poročilu *Trendi varnostnih pojavov na območju Mestne občine Ptuj v letu 2007* nakazuje skoraj 30% upad mladoletnih osumljencev kaznivih dejanj. V precejšnji meri se je zmanjšalo tudi število skrajšanih postopkov na sodišču (s 17 % v letu 2005 na 0 % v letu 2006), povečalo pa število izrečenih vzgojnih ukrepov ukora (z 0 % v letu 2005 na 15 % v 2006).

Padajoči trend kriminalitete mladih od 14 do 17 let je značilen tudi za Slovenijo (glej Internet 5).

Graf 5.2: Starost in spol mladoletnih delinkventov

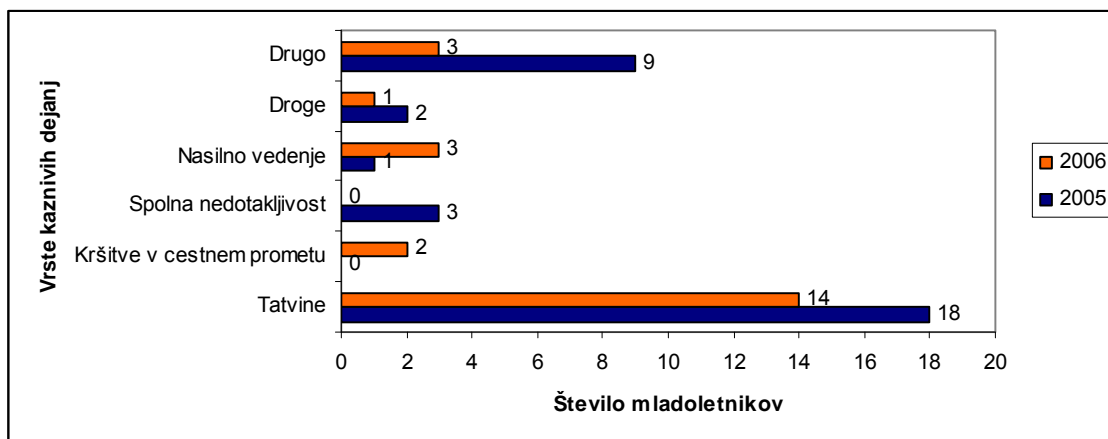

Pri pregledu starostne skupine storilcev je bilo ugotovljeno, da jih je večina storila kaznivo dejanje v starosti 17 let (52 %). Enake podatke kažejo tudi pretekle analize (za zadnjih dvajset let). Na podlagi tega lahko povzamemo, da večina mladoletnikov stori prvo kaznivo dejanje v obdobju starejše mladostnosti, tj. v času, ko so stari 16 in več, vendar še ne 18 let. Najmanj storitev kaznivih dejanj sega v obdobje mlajše mladostnosti, tj. v čas, ko je mladoletnik star 14, vendar še ne 16 let.

V obravnavanem obdobju preteklih dvajsetih let se mladoletne prestopnice pojavljajo redkeje oziroma v nižjem številu, najdemo pa tudi krajša obdobja, ko jim niso bili izrečeni nobeni pravnomočni sklepi.

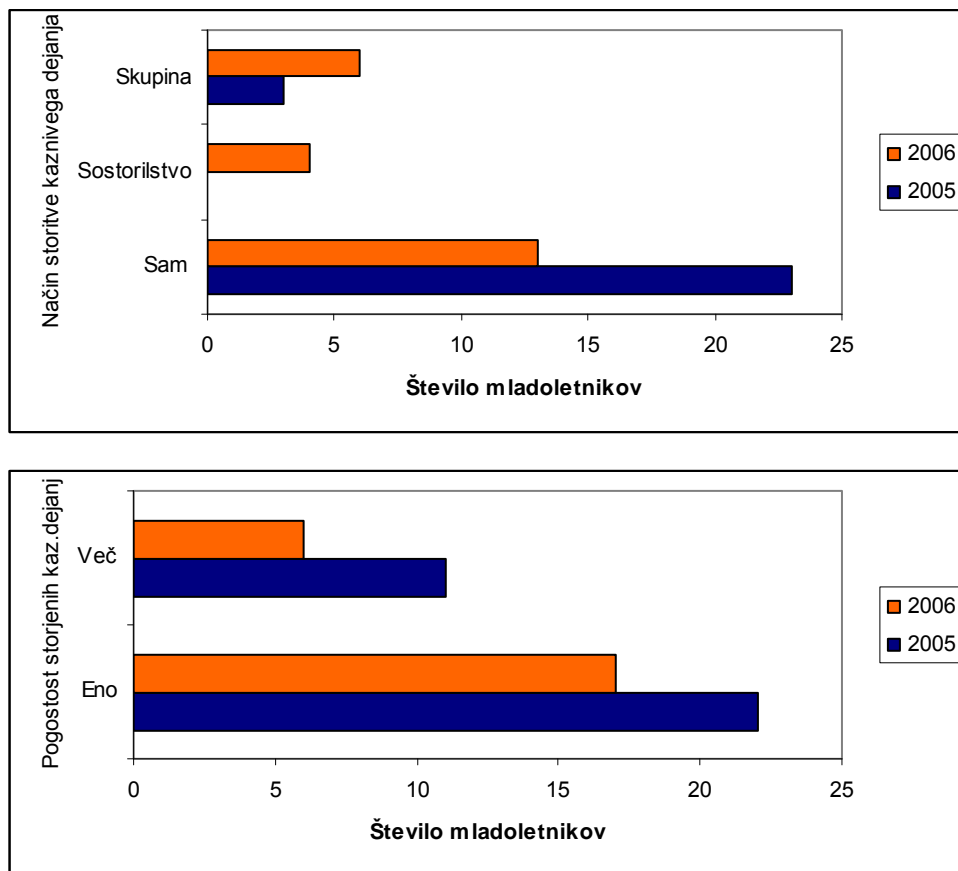
Graf 5.3: Vrste kaznivih dejanj

V vseh letih statističnega spremljanja mladoletniškega prestopništva v CSD Ptuj prednjačijo tatvine (55 % v 2005 in 61 % v 2006). V obdobju 1989–1991 je bilo najmanj storitev kaznivih dejanj na področju spolne nedotakljivosti in nasilnega vedenja, opazno pa se je dvignilo število kaznivih dejanj pod »drugo«. V preteklosti namreč ni bilo kaznivih dejanj ponarejanja dokumentov, ker nismo poznali optičnih

čitalnikov. Danes je zloraba optičnih čitalnikov na različnih področjih pogost pojav med mladostniki. S primerjavo let 2005 in 2006 in prejšnjih let je verjetno nižje tudi število kaznivih dejanj, vezanih na droge. Slednje bi lahko pripisali predvsem izboljšani preventivi in kurativi v zdravstvu in šolstvu. V letu 2006 pa zasledimo tudi kazniva dejanja kršitve v cestnem prometu (9 %), ki se v obravnavanem obdobju pojavljajo občasno in različno pogosto.

Graf 5.4: Način storitve kaznivega dejanja

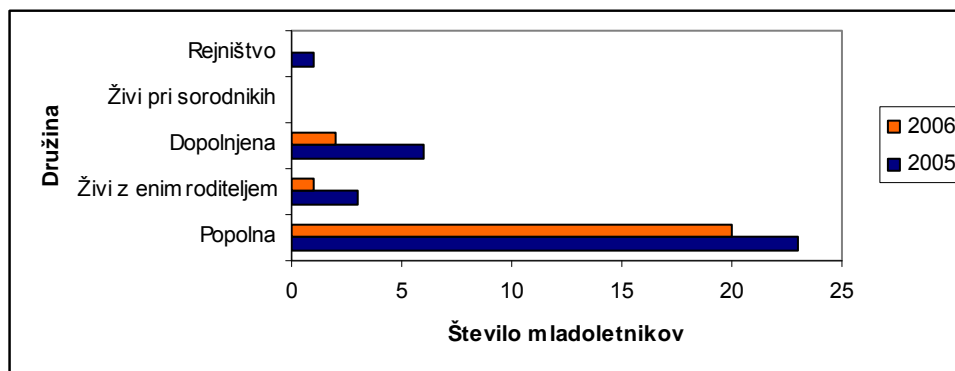

Še vedno največ kaznivih dejanj napravijo mladoletniki sami (70 % v 2005 in 57 % v 2006), sledi pa jim sotorilstvo (21 % v 2005 in 17 % v 2006). Po letu 2000 bistveno naraščajo kazniva dejanja v skupini. Del vzrokov gre pripisati preživljanju prostega časa v gostinskih lokalih, ki so dobili odpiralni čas do 4. ure zjutraj (v preteklosti načeloma do 1. ure zjutraj).

Pogosto zasledimo tudi nestrpnost med mladostniki, tatvine in fizične obračune, ki so posledica padca tolerantnosti, utrujenosti, prekomernega uživanja alkohola in medgeneracijske nestrpnosti.

Še vedno je prevladujejo storilci enega kaznivega dejanja in redkeje dveh ali več. Slednjo trditev lahko primerjamo tudi s podatki za več let nazaj. Bistvenih odmikov pa verjetno ne gre pričakovati tudi vnaprej, saj v storitve kaznivih dejanj še vedno vstopa podobna oziroma primerljiva populacija.

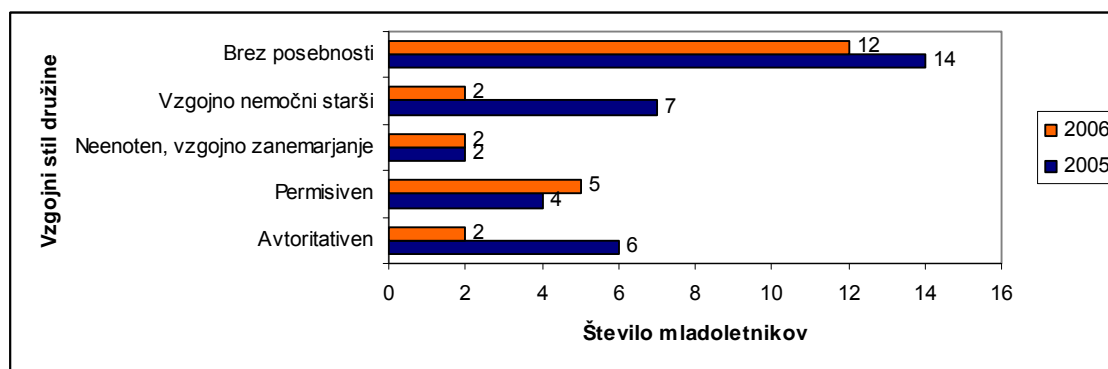
Graf 5.5: Družina mladoletnih delinkventov

Večina mladoletnikov z izrečenim vzgojnim ukrepom nadzorstva organa socialnega varstva izhaja iz popolnih družin (70 % v 2005 in 87 % v 2006). Podoben rezultat je zabeležen tudi v statistiki CSD za obdobje 1989–1991, saj sta rezultata pri skoraj enakem statističnem številu analiziranih primerljiva oziroma podobna. Prav tako sta podatka primerljiva tudi s statistiko obdobja 2001–2003.

Načeloma je zanemarljivo število otrok iz rejniških družin in otrok, ki živijo pri sorodnikih. Če zanemarimo vzgojne vplive družine, lahko sklepamo, da so mladoletni storilci kaznivih dejanj načeloma iz popolnih družin že vse od leta 1989. Prav tako lahko zanemarimo tudi vplive dopolnjene družine. Minimalen pa je tudi odstotek enoroditeljskih družin.

Graf 5.6: Vzgojni stil družine

Kriterij vzgojni stil družine izvira iz analize socialnih anamnez in osebnih vtisov ter ocen strokovnega delavca, ki izvaja izrečene vzgojne ukrepe.

Zanimivo je, da pri večini storilcev kaznivih dejanj v družini ni socialne patologije oziroma v trenutni družinski situaciji ni konfliktov.

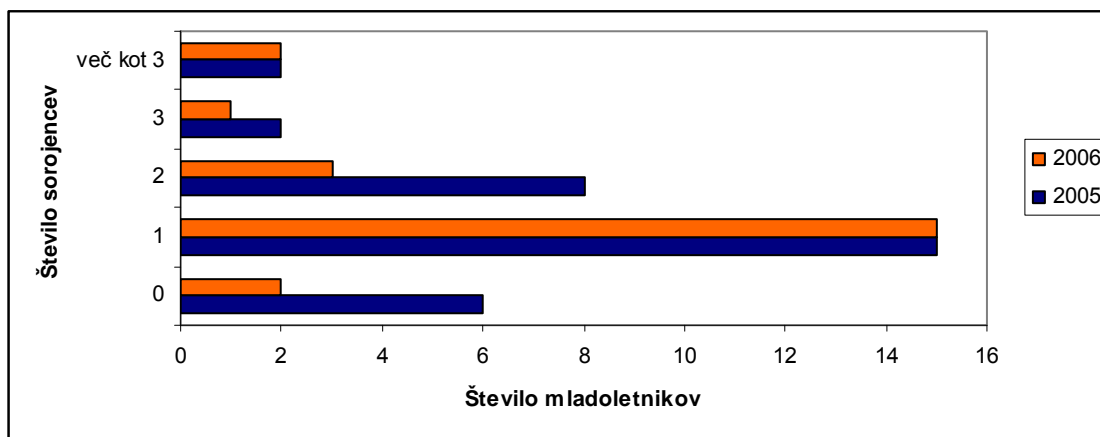
Zaskrbljujoč je sorazmerno visok odstotek vzgojno nemočnih staršev (21 % v letu 2005 in 9 % v 2006). Ker tudi v teh družinah ni neposredne socialne patologije, lahko vzroke pripišemo dejstvu, da so mladostniki vedenjsko nepredvidljivi v posledici zahtev staršev, ki jih ne upoštevajo.

S primerjavo statistike za obdobje 1989–1991 pa je ugotovljeno, da se je v sedanjem pregledu opazno znižalo število staršev, ki naj bi otroke vzgojno zanemarjali.

Pri pregledu permisivnega odnosa so podatki pri skoraj enakem številu odstotkovno enaki, prav tako pri avtoritativni vzgoji.

Pri oceni vzgoje brez posebnosti pa je v rubriko »brez posebnosti« strokovni delavec v obdobju 1989–1991 opredelil le dve družini. V bistvu sta izstopajoči in neprimerljivi le rubriki »vzgojna zanemarjenost« in »brez posebnosti«.

Graf 5.7: Število sorojencev (bratje in sestre)

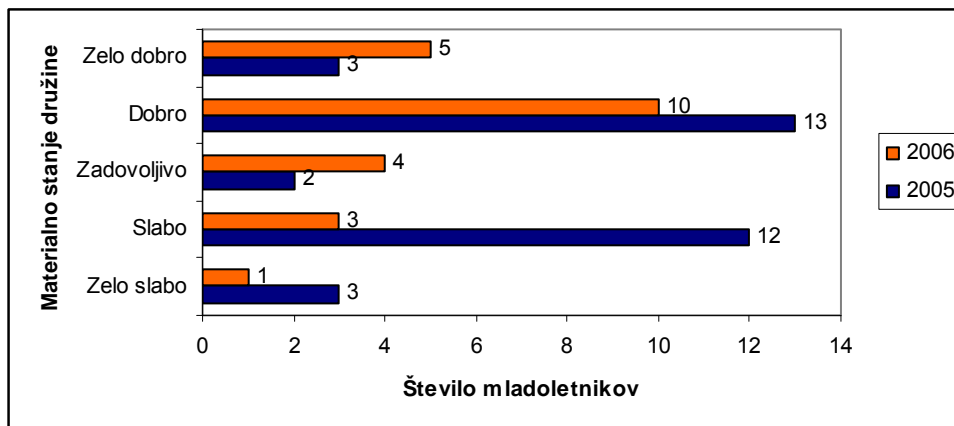

Večina obravnavanih otrok so edinci ali z enim sorojencem. Takšnih je bilo v letu 2005 63 %, v letu 2006 pa 74 %. Če primerjamo statistiko za obdobje 1989–1991, ugotovimo, da je bilo samo 7 % edincev, enega sorojenca je imelo 42 %, višji pa je bil odstotek družin z dvema sorojencema.

Število sorojencev torej bistveno ne vpliva na pojav delinkventnega vedenja, saj večina obravnavanih mladoletnikov izhaja iz družin z enim ali dvema sorojencema – torej iz

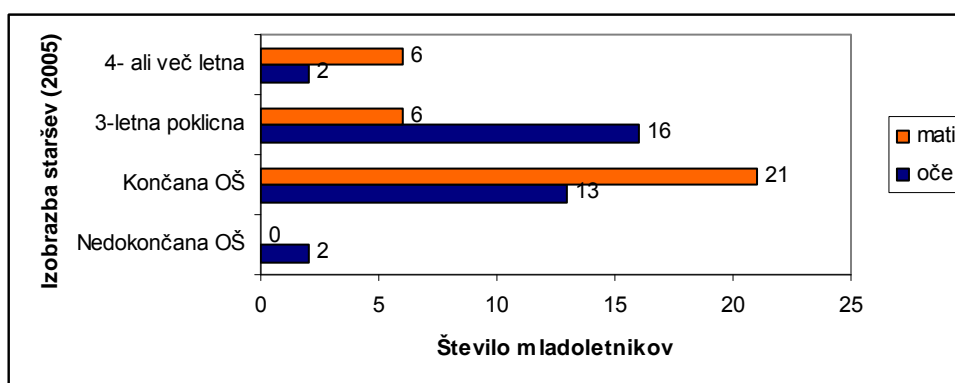
povprečnega števila otrok v vseh družinah populacije. Ugotavljamo, da se v primerjavi s statistiko iz preteklega obdobja število družin z več člani niža.

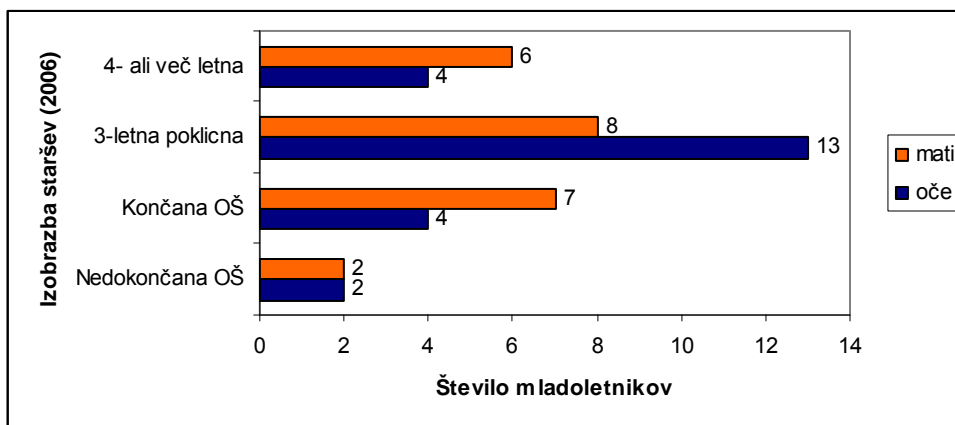
Graf 5.8: Materialno stanje družine

Po rezultatih statistično primerjanih let sodeč izhajajo večina mladostnikov iz družin, v katerih je dobro ali zadovoljivo materialno stanje. Izstopata le podatka, da so bile v letu 2005 v višjem odstotku družine s slabim materialnim stanjem (36 %) oziroma v letu 2006 ena četrtnina zelo dobro situiranih družin. Če omenjeni leti primerjamo z obdobjem 1981–1991, ugotovimo, da je imela večina prestopnikov imela slab materialni položaj. V obdobju 2001–2003 pa se je izrazito dvignilo število prestopnikov, ki so imeli zadovoljiv položaj. Pri definiranju kategorij socialno-ekonomskega statusa družine (zelo dober, dober, zadovoljiv itd.) moramo poudariti, da je v vseh analiziranih obdobjih sodeloval isti strokovni sodelavec. Socialno-ekonomske statuse družin je pridobil na podlagi podatkov, ki jih ima CSD Ptuj o mladoletnikovi družini (osebni dohodki staršev, otroški dodatek, denarne pomoči, enkratne denarne pomoči).

Graf 5.9: Izobrazba staršev

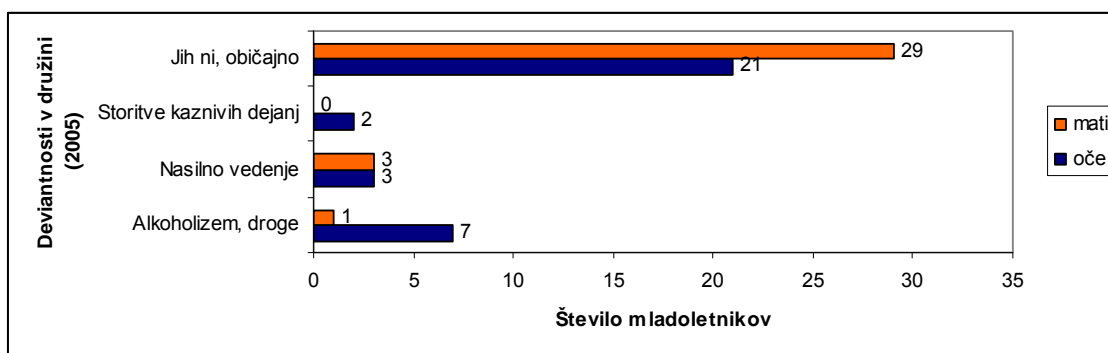
Iz primerjave podatkov obeh obravnavanih obdobjih je razvidno, da imajo matere v povprečju nižji nivo izobrazbe, medtem ko ima večina očetov še vedno pretežno triletno programe izobraževanja. S primerjavo obdobjih 1989–1991 in 2001–2003 lahko ugotovimo, da se je v drugem obdobju izrazito zmanjšalo število staršev z nedokončano osnovno šolo, dvignilo pa število staršev, ki so zaključili poklicno ali srednje izobraževanje.

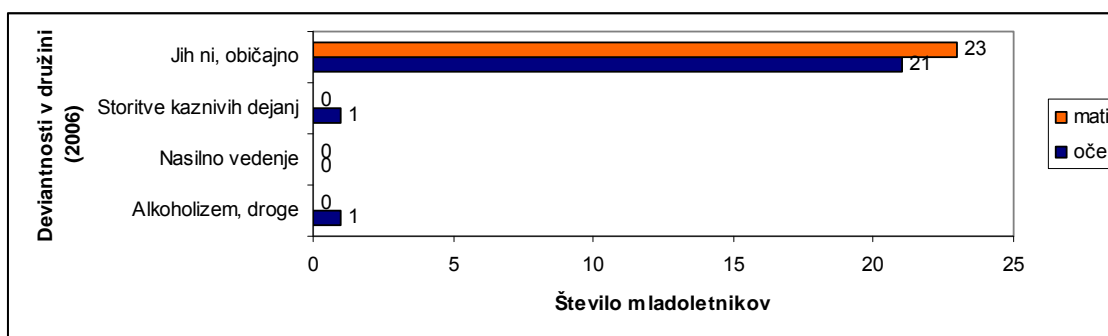
V obdobju 1989–1991 je bilo le 40 % takšnih staršev, ki so končali poklicne in srednje šole, medtem ko jih danes že več kot polovica (54 %). Takšni podatki niso presenetljivi, saj se v okolju izobrazbena struktura vsako leto zvišuje. Dviguje se tudi ozaveščenost o pomenu izobrazbe, zato starši in družba na poseben način pritiskajo na otroke, da bi dosegli čim višjo stopnjo izobrazbe.

Iz ocene 15-letnega obdobja je razvidno, da se je prva generacija (1989–1991) redkeje odločala za tedanje triletno poklicne programe, medtem ko v zadnjem obdobju prevladujejo štiriletni in triletni srednješolski poklicni programi.

Opazen pa je zanemarljiv odstotek staršev z višje- ali visokošolsko izobrazbo.

Graf 5.10: Deviantnosti v družini

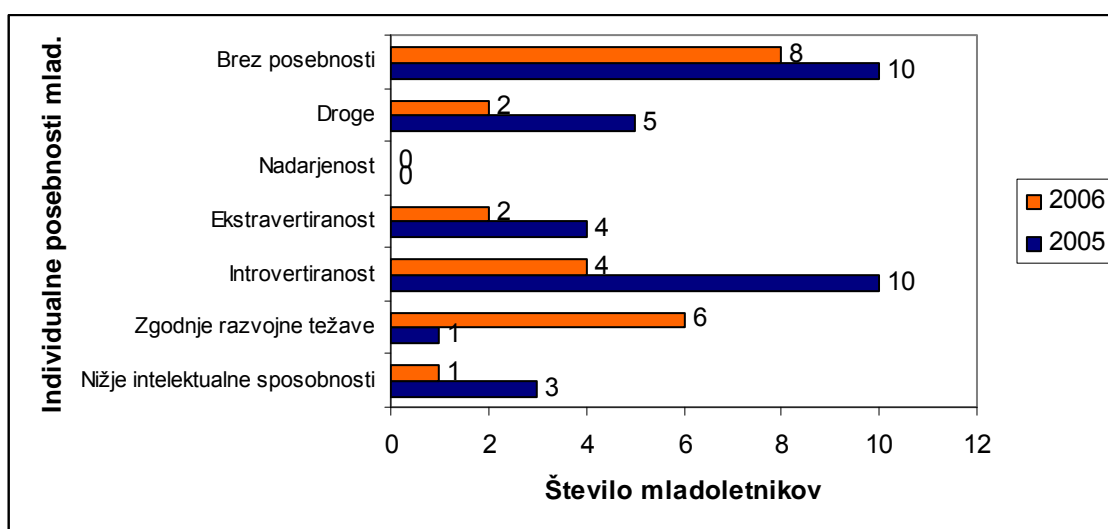

Ne glede na število staršev je odstotek v rubrikah »alkoholizem/droge« in »nasilno vedenje« še vedno visok, čeprav se je v letu 2006 nekoliko znižal. Ugotovljeno stanje je zaskrbljujoče predvsem zaradi razmišljanj o vprašanju kvalitetne vzgoje otroka in nudenja manj primerne identifikacije otroku.

V obdobju 1989–1991 je bilo zaslediti 21 primerov staršev, ki so imeli težave z alkoholizmom in vstopali v nasilno vedenje. Po splošni oceni pa vseeno ni tako izstopajočih deviantnih pojavov v družinah, da bi smeli trditi, da mladoletniki živijo v ogroženem okolju.

Za vsa obdobja obdelave podatkov velja ugotovitev, da je alkohol (še zlasti pri očetih) najpogostejši razlog za pojav deviantnosti.

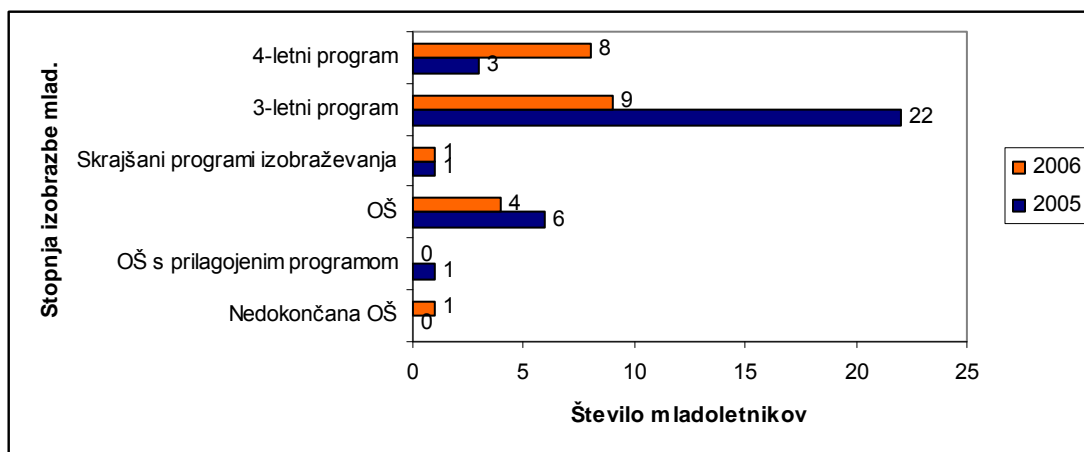
Graf 5.11: Individualne posebnosti mladoletnika

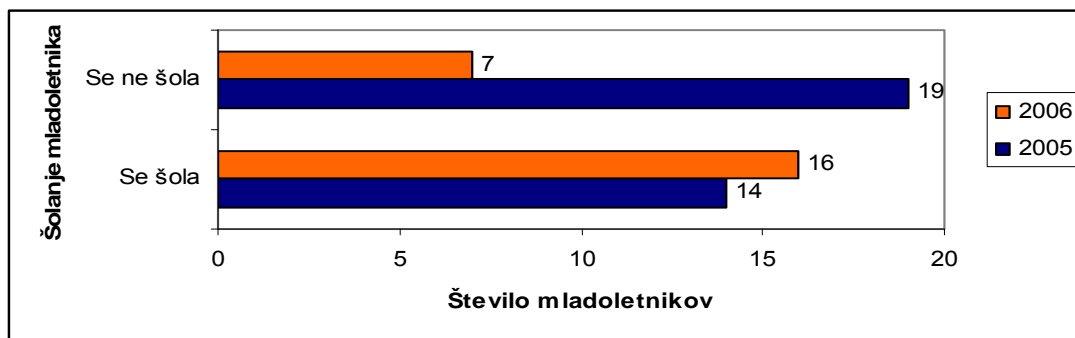

Pri individualnih posebnostih mladoletnika ne moremo določiti intelektualne nadarjenosti in intelektualnih sposobnosti, saj mladostniki načeloma niso testirani. Ostale lastnosti pa je mogoče določiti po dalj časa trajajoči obravnavi.

Največ mladostnikov, ki so storili kazniva dejanja, ne izkazuje izrazitih individualnih posebnosti, v katerih bi lahko iskali vzroke za storitve kaznivih dejanj. Na splošno so vredni zaupanja in se v večini primerov izobražujejo, storitev kaznivega dejanja pa je bolj odraz trenutne sprožilne situacije in ne načrtovanja. Kljub vsemu ne smemo prezreti visokega odstotka introvertiranih oseb: leta 2005 30 % in leta 2006 17 %. Pogosto so pri njih opazni nižja socialna zrelost, sugestibilnost in potreba po uveljavljanju, ki s preseganjem pozitivnega vedenja posega v področje negativnega uveljavljanja. Odstotek nižjih intelektualnih sposobnosti (leta 2005 9 %, leta 2006 4 %) pripisujemo integraciji otrok s posebnimi potrebami, ki bi bili zaradi svojih mejnih ali podpovprečnih intelektualnih sposobnosti nekoč vpisani v dveletne programe izobraževanja oziroma bi končali osnovno šolo s prilagojenim programom. V obdobju 1989–1991 je bilo otrok z nižjimi intelektualnimi sposobnostmi 18,42 %. Njim lahko dodamo tudi 7,89 % otrok z zgodnjimi razvojnimi težavami kot populacijo, ki jo danes ocenjujemo kot osebe s primanjkljaji na posameznih področjih učenja. Za obdobje 1989–1991 ni podatkov, da bi mladi posegali po drogah, medtem ko je število mladoletnih storilcev kaznivih dejanj, ki zlorabljajo droge, v kasnejših obdobjih analize v porastu.

Graf 5.12: Stopnja izobrazbe mladoletnika

Iz pregleda podatkov je razvidno, da se zvišuje odstotek tistih, ki so v času izvajanja vzgojnega ukrepa še v procesu izobraževanja. Večina jih je vpisana v triletno srednješolske poklicne programe ali pa v času izvajanja vzgojnega ukrepa vpisani v izobraževalni program 3+2 (ki ga kasneje dokončajo oziroma si pridobijo V. stopnjo izobrazbe). V obdobju 1989–1991 je bilo 21 % mladih z nedokončano osnovno šolo, v obdobju 2001–2003 pa še samo 6 % (po moji analizi 4 %).

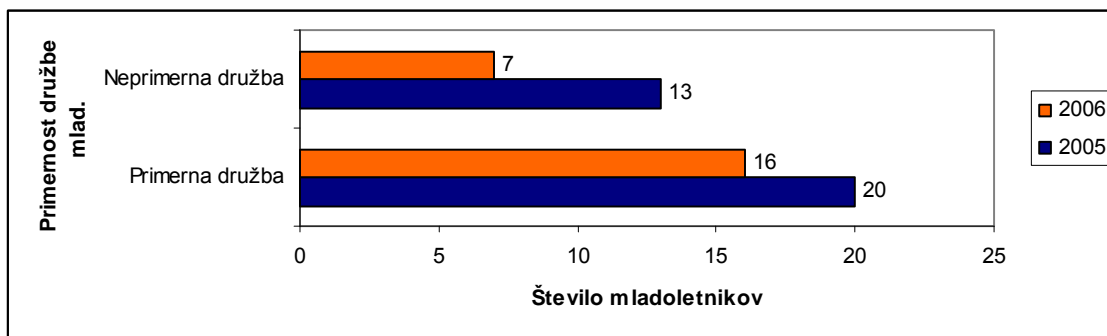
Če bi rezultate številčno prikazali, bi ugotovili, da je bilo v prvem obdobju 8 mladih z nedokončano osnovno šolo, v naslednjem obdobju 2, v tej raziskavi pa 1. V obdobju 1989–1991 jih je obiskovalo poklicno ali srednjo šolo 19, v obdobju 2001–2003 27, v tej dveletni raziskavi pa 42.

Še posebej moramo poudariti, da je numerus v številih obravnavanih mladoletnikov zanemarljiv v vseh obdobjih v številu analiziranih. Očitno je, da mladoletniki spreminjajo svoj odnos do izobrazbe na boljše, pri čemer se kategorija »nedokončana osnovna šola« izgublja in da bistveno narašča kategorija splošnih in poklicnih srednjih šol. Pri tem moramo upoštevati še dejstvo, da je sedanje osnovnošolsko izobraževanje tako naravnano, da vsem otrokom omogoča uspešno pridobitev osnovne izobrazbe.

Prav tako lahko pozitivne vplive, ob spodbujanju družine, pripišemo tudi šolski svetovalni službi (socialnim delavcem, psihologom in pedagogom), svetovalnim centrom za otroke, mladoletnike in starše, kakor tudi dispanzerjem za mentalno zdravje.

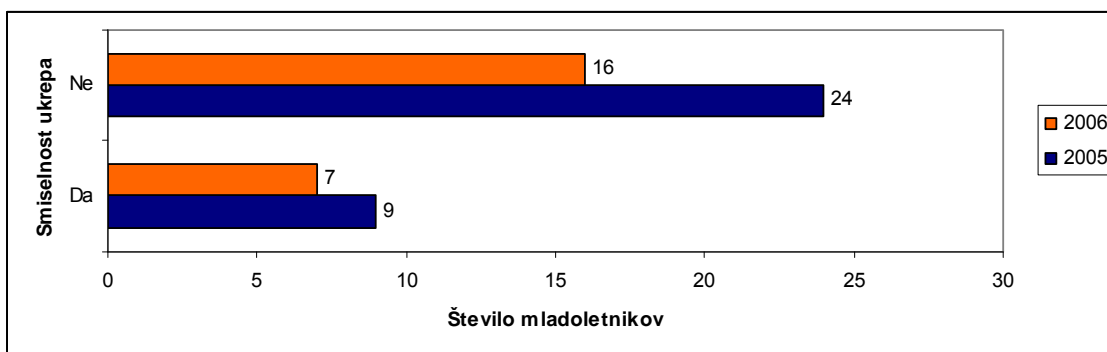
Ob naštetem pa ne smemo zanemariti tudi dela organiziranih prostovoljcev, ki mladim pomagajo pri učenju, motiviranju in drugih oblikah vodenih prostočasnih dejavnosti.

Graf 5.13: Primernost družbe mladoletnika

Za vsa obravnavana obdobja je strokovni delavec, ki v CSD Ptuj izvaja vzgojne ukrepe, ugotavljal, da je velik odstotek storilcev kaznivih dejanj iz okolja, ki za mladostnika predstavlja neprimerno družbo. Zanimivo je, da je bila v prvih raziskavah večina storilcev kaznivih dejanj iz okolja, ki ga lahko ocenimo kot neprimerna družba. Z analizo in primerjavo dvajsetih let pa je opazen dvig storilcev kaznivih dejanj, ki izhajajo iz primerne okolja oziroma primerne družbe. Vplive na to najdemo v multidisciplinarnih pristopih v šolskem okolju, v smeri spodbujanja, motiviranja in nudenja pozitivnih identifikacij mladostnikom v družini in okolju ter dvigu samoiniciativnost mladostnikov. Danes so mladostniki razgledani, dobro splošno poučeni in dobro informirani, kje iskati pomoč v primeru osebnih stisk in težav, premagali pa so tudi odpor do služb, ki jim takšno pomoč nudijo. Zato visok odstotek storitev kaznivih dejanj kljub primerni družbi bolj pripisujemo trenutni objestnosti in situaciji, vandalizmu in vplivom alkohola. Iz tega sledi trditev, da bi bilo mladostnikom iz takšne populacije za storitev kaznivega dejanja bolj smiselno pogosteje izreči vzgojni ukrep splošnokoristnega dela.

Graf 5.14: Ocena smotrnosti dela v korist skupnosti

Kot je že predstavljeno, se v severovzhodni Sloveniji in tudi drugih regijah zaenkrat še ne izvaja ukrepa delo b korist skupnosti pri mladoletnikih, čeprav ga okrožnim državnim tožilstvom omogoča ZKP-1 v svojem 162. členu. Prav tako v praksi še ni zaživel zakon, ki za mladoletnega prestopnika dopušča izrek dela v korist skupnosti. Zaradi tega se tudi okrožna sodišča ne odločajo za izrek vzgojnega ukrepa ali za izrek vzgojnega ukrepa ob izrečenem vzgojnem ukrepa NOSV. Po besedah socialne delavke iz CSD Maribor obravnavani ukrep zaenkrat nima realne osnove, pri čemer je na eni strani problematika razdeljenosti centrov za socialno delo in posameznih delavcev/delavk, na drugi strani pa problematika nedorečenosti posameznih podrobnosti glede izvajanja ukrepa.

Glede na težo kaznivih dejanj mladoletnikov in število na Okrožnem državnem tožilstvu na Ptuju skrajšanih postopkov, podatki nakazujejo realne možnosti uporabe izreka vzgojnega ukrepa delo v korist skupnosti. Delo v korist skupnosti bi se naj izrekalo v primerih lažjih storitev kaznivih dejanj pri mladoletnikih. Po oceni in pregledu dokumentacije in spisov mladoletnih prestopnikov v CSD Ptuj pa strokovni sodelavec ocenjuje, da bi lahko Okrožno sodišče na Ptuju v letu 2005 izreklo delo korist skupnosti v devetih primerih, v letu 2006 pa v sedmih primerih. K takšni oceni je potrebno dodati tudi vse možne izreke za storilce, ki jih je obravnaval državni tožilec, pa ni izbral izreka dela v korist skupnosti.

V vseh obravnavanih obdobjih je po vrsti kaznivega dejanj največ mladoletnikov storilo kaznivo dejanje tatvine. Enako velja tudi za leti 2005 in 2006. Tatvine so v ospredju že od vsega začetka vodenja evidence, torej od leta 1980. V letu 2005 je dokazljivo zabeleženih šest storitev tatvin, za katere bi bilo mogoče izreči delo v korist skupnosti in v letu 2006 štiri. Delo v korist skupnosti bi se lahko izreklo tudi pri poneverbah mesečnih vozovnic, kar se v evidencah CSD Ptuj vodi pod »drugo«, in sicer v letu 2005 v dveh primerih in v enem primeru leta 2006. Strokovni delavec vidi možnost družbenokoristnega dela tudi pri blažjih oblikah nasilja in v nekaterih primerih začetnega uživanja drog. Tako so med tistimi, ki bi jim bil lahko izrečen vzgojni ukrep družbenokoristno delo, en mladoletnik, obdolžen spolnega nasilja (2005) in dva mladoletnika, obdolžena fizičnega nasilja oziroma zlorabe drog (2006).

Praksa CSD Ptuj kaže, da je tožilstvo v času od sprejetja kategorije delo v korist skupnosti le enkrat izreklo omenjeni ukrep (leta 2005).

5.4 POVZETEK RAZGOVORA S KOORDINATORICO ZA IZVAJANJE NADOMESTNE KAZNI V CSD CELJE

Z izvajanjem dela v korist skupnosti se v CSD Celje ukvarjajo že od leta 1995, ko je izšel novi kazenski zakonik. V statistiki za leti 2005 in 2006 še ni bilo ločenih navodil in prepovedi. Delo v korist skupnosti je bilo v letu 2005 izrečeno štirim mladoletnikom, leta 2006 pa trem mladoletnikom. V letu 2007 je bilo na sodišču delo v korist skupnosti kot dodatno navodilo NOSV izrečeno trem mladoletnikom in desetim mladoletnikom v okviru odloženega pregona.

Mladoletniki, ki so vključeni v delo v korist skupnosti (CSD Celje), so večinoma starejši mladoletniki (16–18 let). Razlog za tovrstni izrek ni bila vrsta in teža storjenega kaznivega dejanja, ampak dolgotrajnost postopkov na sodišču, zaradi česar so bili mladoletniki ob izreku oziroma opravljanja ukrepa stari od 16 do 18 let. Socialna delavka se ne spomni, da bi bil ukrep kdajkoli izrečen dekletu, kar pojasnjuje s tem, da pri kaznivih dejanjih prevladujejo fantje (število deklet je minimalno).

Pri preverjanju mladoletnikove preteklosti in ugotavljanju morebitnih deviantnosti je potrebno ločiti predkazenski postopek in pripravljalni postopek. Predkazenski postopek je relativno kratkotrajen in zajema dva ali tri srečanja, na katerih socialna delavka mladoletniku predstavi izvedbo ukrepa delo v korist skupnosti, hkrati pa mu ponudi dodatne storitve (svetovanja, psihološko pomoč ipd.). Tedaj ne ugotavlja posameznikove socialne anamneze. V drugi fazi sledi pripravljalni postopek, ko se čaka na obravnavo postopek na sodišču. To ponavadi traja približno eno leto. V tem času socialna delavka sodeluje z mladoletnikom (posamezna srečanja, razgovori, telefonski pogovori), da se bolje seznanijo z njegovo preteklostjo in morebitnimi težavami. Že v prvem razgovoru ugotavlja, ali je mladoletniku morda potrebna dodatna pomoč.

Izrednega pomena je sodelovanje staršev, ki mladoletnika najbolj poznajo. Z njihovo pomočjo je priprava ustreznega načrta dela lažja in bolj ali manj usklajena s potrebami

in z zmožnostmi mladoletnika. Starši kot zakoniti zastopniki mladoletnika so vključeni na vseh nivojih – v delo policije, sodišča in centra za socialno delo, mladoletniki pa so tako na sodišče kot na center za socialno delo povabljeni po starših.

Deviantnosti v družini se sicer ugotavljajo, vendar se koordinatorica, ki izvaja družbenokoristno delo pri mladoletniku, s tem ne ukvarja. Potrebno pomoč in storitve nudi druga socialna delavka, lahko pa se starše ter morebitne brate in sestre napoti v druge institucije ali nevladne organizacije. Problem pa nastane, kadar starši niso pripravljeni sodelovati in pomoč odklonijo. Tako kot je mladoletnik v stiski in z povzročanjem kaznivih dejanj običajno opozarja nase in na svoje težave, tako tudi starši potrebujejo podporo in priložnost, da se pogovorijo, kako reševati zadeve in kaj lahko pravzaprav sami naredijo.

Razlik glede motiviranosti ali odpora pri mlajših in starejših mladoletnikih socialna delavka v CSD Celje ne ugotavlja iz razloga, da je motiviranost zelo subjektivna. Nekatere dodeljeno delo veseli do te mere, da se z delovno organizacijo dogovorijo za počitniško delo ali za opravljanje nalog v sodelovanju z organizacijo, spet drugi opravijo delo napol oziroma ga ne dokončajo. Težave povzročijo tisti mladoletniki, ki pokažejo odpor do sodelovanja z neprofitnimi nevladnimi organizacijami, ki so značilne za opravljanje dela v korist skupnosti. To so zlasti domovi za ostarele, invalidske organizacije, rehabilitacijski centri in razni azili. Posamezni mladoletniki namreč ne želijo delati s starimi in z invalidnimi ljudmi. V teh primerih socialna delavka mladoletniku v razgovoru pojasni, da ne dela on koristi organizaciji, ampak da organizacija pomaga njemu, da se na ta način izogne hujši kazni, ki bi jo sicer prejel za povzročeno kaznivo dejanje ali prekršek. V kolikor koordinatorica uspe razložiti vzgojni ukrep tako, da mladoletnik začuti, da mu lahko pomaga, je velika verjetnost, da bo tudi sam bolj angažiran in pripravljen sprejeti svoj del odgovornosti.

Šolanje je za mladoletnika zelo pomembno, zato lahko v primeru, ko pride do njegove prekinitve, mladoletnik začuti ogroženost. V tako ranljivem stanju lahko svoje potrebe zadovoljuje na družbeno neustrezen način – s prestopništvom in z deviantnim vedenjem. Zaradi tega je mladoletnik skupaj s starši med obravnavo usmerjen k ustrežnejšim načinom preživljanja prostega časa in nadaljevanju šolanja oziroma ponovni vključitvi v šolanje.

Ker so mladoletni storilci kaznivih dejanj v CSD Celje večinoma dijaki, se družbenokoristno delo organizira med vikendi in počitnicami. Zabeleženi pa je tudi nekaj primerov, ko se mladoletniki po končani osnovni šoli niso odločili za šolanje.

Leta 1995, ko je izšel novi KZ, je koordinatorica na lastno pobudo povabila k sodelovanju organizacije, ki so se ji zdele primerne. Predstavila jim je novi postopek oziroma ukrep, ki omogoča mladoletnikom, da »odslužijo« svojo kazen. V začetku so bili na sodelovanje pripravljeni Karitas, Rdeči križ in Dom upokojencev Celje, vendar sta prva dva zaradi slabih izkušenj z mladoletniki, ki naj bi pri njih opravljali delo v korist skupnosti, od sodelovanja že odstopila. Po zaslugi angažiranosti koordinatorice pa se je kot dobro ohranilo sodelovanje z Domom upokojencev Celje. Izbrala je dobre mentorje in dokaj zanimiva dela, kot so: pomivanje posode, pomoč hišniku pri vzdrževalnih delih, pranje avtomobila za razvoz kosil, pomoč v pralnici itn.

Mladoletnim prestopnikom, katerim je izrečen ukrep delo v korist skupnosti, je skupen dejavnik predvsem nastanek povzročene škode, ki je mladoletnik oziroma njegovi starši ne morejo povrniti. Ta dejanja se vrstijo od nasilniških vedenj do goljufij in ne izstopajo kot specifična kazniva dejanja.

Interni pravilnik CSD Celje za izvajanje ukrepov dela v korist skupnosti ne obstaja. Koordinatorica je sama pripravila in spisala neke vrste načrt ter ga predstavila na strokovnem kolegiju. Slednji je načrt tudi potrdil. Sama meni, da so vsi socialni delavci, ki se ukvarjajo z mladoletniki, dovolj sposobni, da se lotijo izvajanja ukrepa.

Izvajanje ukrepa poteka po določenih korakih. V začetku povabijo starše in mladoletnika na sestanek, na katerem jih najprej seznanijo s celotnim postopkom, nato pa jim dajo v podpis izjavo, da so s postopkom seznanjeni. Izjavo podpišejo tako starši kot mladoletnik. V nadaljevanju se socialna delavka z mladoletnikom dogovori za organizacijo, v kateri bi bil pripravljen delati. Za izbrano organizacijo na podlagi sklepa okrožnega sodišča pripravi dokument v obliki napotnice, ki vsebuje osnovne mladoletnikove podatke in izjavo, da je pripravljen delo vestno opravljati. Organizacijo napotnico potrebuje zaradi delovne inšpekcije, ki preverja, ali je mladi delavec na delu nezgodno zavarovan. Organizacija, v kateri je mladoletnik delal, mora pripraviti pisno

poročilo o opravljenem delu (koliko ur dela je mladoletnik opravil, kako je delo opravil, katera dela je opravljal itd.). To poročilo socialna delavka posreduje sodišču kot dokazilo o izvršenem izrečenem ukrepu.

Delo v korist skupnosti večina mladoletnikov opravi, vendar se je tudi že zgodilo, da delo ni bilo v celoti opravljeno. Koordinatorica opaza, da mladoletniki za opravljanje dela v korist skupnosti raje izberejo dom upokojencev, kot delo v skupini vrstnikov, kjer bi morali razkriti, da »služijo kazen«. Je pa res, da se določeni mladoletniki počutijo precej stigmatizirane, kar pa je najbrž posledica slabših delovnih navad. Tistim, ki so navajeni delati, je delo do določene mere tudi v veselje, drugi pa do takšne vrste dela čutijo odpor in se pri tem čutijo stigmatizirane s strani vrstnikov. Koordinatorica je navedla primer, ko je mladoletnik pometal dvorišče doma upokojencev. Ko so mimo prišli njegovi vrstniki, je v napadu sramu metlo hitro spustil, se jim pridružil in nikoli več vrnil. Socialna delavka takim mladoletnikom skuša svetovati, naj se ne obremenjujejo z izrečeno kaznijo in naj delo jemljejo kot neke vrste prakse.

V približno polovici vseh primerov v CSD Celje gre pri mladoletnikih za odložen pregon, pri ostalih pa za postopek na sodišču zaradi storjenih prekrškov. Delavka ne opaza, da bi mladoletniki gledali na sodišče kot hujšo instanco od tožilstva. Postopek na sodišču je pač dolgotrajnejši v primerjavi z reševanjem zadeve na tožilstvu.

Leta 1995, ko je izšel novi KZ, je socialna delavka organizirala sestanek z aktivom sodišča in opredelila ukrepe znotraj navodil in prepovedi, ki jih v CSD Celje lahko ali ne morejo izvajati. Tako je onemogočila, da bi Okrožno sodišče Celje izrekalo ukrepe, ki jih kasneje ne bi bilo možno izvesti.

Mladoletnikom, ki bi bili spoznani za otroke s posebnimi potrebami, družbenokoristno delo na območju CSD Celje še ni bilo izrečeno.

Pri izvajanju družbenokoristnega dela še ni bilo problematičnih primerov (v smislu groženj in podobnega).

Koordinatorica, s katero je bil opravljen razgovor, se je (za razliko od množice drugih delavk in delavcev centrov za socialno delo po Sloveniji) odločila ZA izvajanje dela v korist skupnosti. Glavni razlog njene odločitve je izključno korist mladoletnika: če je ta

ukrep v celoti pravilno izvajan, mladoletniku prinese nove, bogate in pozitivne izkušnje, hkrati pa je boljši kot kazenski postopek na sodišču. Tudi povratne informacije mladoletnikov o opravljenem delu so večinoma pozitivne; nekateri delo v korist skupnosti nadaljujejo v obliki prakse.

Socialna delavka veliko pozornost nameni izbiri mentorjev, ki znotraj izbrane neprofitne organizacije delajo z mladoletnikom in ga vodijo.

Socialna delavka meni, da »so stvari zakonsko korektno napisane, manjkajo samo posamezna navodila, pri čemer velja izpostaviti pomanjkljivo opredelitev financiranja«. Nikjer namreč ni navedeno, kdo financira zahtevano nezgodno zavarovanje mladoletnika. Na območju celjske občine delajo mladoletniki samo nekaj ur dnevno in še to v organizaciji, ki je ponavadi na poti v mladoletnikovo šolo. Zaradi tega se koordinatorici ni treba ubadati s povračilom potnih stroškov in prehrane. Pred leti se je bil organiziran seminar, kjer je Inštitut za kriminologijo centrom za socialno delo ponudil sredstva za financiranje ukrepa, vendar je koordinatorica iz CSD Celje za to izvedela šele naknadno in s pojasnilom, da je bil seminar namenjen bolj ali manj ljubljanskim centrom.

Poseben problem predstavljajo tudi nagrade mentorjem, ki sedaj delajo z mladoletniki prostovoljno. Po mnenju koordinatorke je ravno pomanjkanje oziroma nezagotavljanje finančnih sredstev razlog, zaradi katerega se posamezni delavci v Sloveniji ne ukvarjajo z izvajanjem dela v korist skupnosti. Po drugi strani pa so konkretna navodila, kako naj se ukrep v celoti izvaja, nepotrebna, saj so delavci dovolj strokovno usposobljeni in ponekod tudi motivirani, da bi se sami angažirali pri izvedbi.

5.5 PREVERJANJE HIPOTEZ

1. Mladoletno prestopništvo v Upravni enoti Ptuj, ki jo pokriva Okrožno sodišče Ptuj, je v porastu.

Pri pregledu podatkov v CSD Ptuj ugotavljamo, da je mladoletno prestopništvo od leta 1983, ko se vodijo podrobne analize in statistike, v upadu. V bistvu število storitev kaznivih dejanj, ki imajo za posledico izrek vzgojnega ukrepa NOSV ali ukora, še vedno padajo. Podatki Policijske postaje Ptuj kažejo, da je tudi v letu 2007 ponovno

znižalo število mladoletnih storilcev kaznivih dejanj. Iz navedenega lahko zaključimo, da se posledično znižuje tudi število izrečenih vzgojnih ukrepov, in da prva hipoteza ne drži.

2. Med mladoletnimi storilci kaznivih dejanj in prekrškov po spolu ni razlik.

Hipotezo je moč zavreči brez poglobljenih analitičnih pristopov, saj že vpogled v statistične podatke dokazuje, da so ženske (mladoletne storilke kaznivih dejanj in prekrškov) zelo redke. Takšno ugotovitev je potrdila tudi socialna delavka v CSD Celje.

3. Izobrazba staršev in mladoletnikov se z obdobji izrekov dviguje.

Hipoteza se je potrdila, saj se je izkazalo, da je med starši vse manj takšnih, ki bi imeli nedokončano osnovno šolo ali samo dokončano osnovno šolo. Še manj pa je takšnih primerov med mladoletnimi prestopniki, ki v glavnem končajo 3-letne oziroma 4-letne programe izobraževanja. To pomeni, da bistveno narašča število staršev in otrok, ki se odločajo za peto stopnjo izobrazbe. Mladostniki pa se predstavljajo tudi z željo po nadaljevanju izobraževanja na višjih ali visokih nivojih izobraževanja.

4. Povprečna starost mladoletnih storilcev kaznivih dejanj je v rangu starejših mladoletnikov, od 16 do 18 let.

Hipoteza se je pri analizi dela potrdila. Potrditev ni v skladu s poročanjem medijev, da se starostni nivo mladoletnih storilcev ob storitvi kaznivega dejanja niža. Enak podatek, glede povprečne starosti, zasledimo tudi v preteklih analizah dela CDS Ptuj.

5. Socialno-ekonomski status družin se dviguje.

Hipotezo lahko potrdimo. Rezultati raziskovalnega dela naloge namreč kažejo, da sta v povprečju zaposlena oba starša in da veliko družin živi v ruralnem okolju, ki omogoča lastno pridelavo hrane, zaposlitev in dvig osebnega standarda. Slednje pa ne velja za mestno populacijo, ki je v Mestni občini Ptuj značilno socialno prikrajšana. Dvig socialnoekonomskega statusa je v primerjavi s podatki za obravnavano obdobje po letu 1989 deloma tudi odraz visokega odstotka zaposlenosti staršev in splošnega dviga izobrazbe.

6. *Glede na težo storitve kaznivega dejanja bi lahko večini mladoletnikov v Mestni občini Ptuj izrekli ukrep delo v korist skupnosti.*

Hipotezo moramo zavreči, vendar s pridržkom: analiza raziskave je narejena na subjektivni oceni strokovnega delavca, ki izvaja vzgojne ukrepe in ni posledica sodne prakse ali intervjuja z okrožnim državnim tožilcem oziroma sodnikom. Vsekakor pa bi bilo na sodišču, glede na domače okolje, samopodobo mladostnika in vrsto kaznivega dejanja in ob upoštevanju teže kaznivega dejanja, skoraj eni tretjini storilcev izreči ukrep delo v korist skupnosti. Iz zbranih podatkov in intervjuja strokovnega delavca, ki izvaja vzgojne ukrepe v CSD Ptuj lahko razberemo, da lahko ukrep delo v korist skupnosti izrekli tudi v preteklosti, ko ukrep sicer še ni bil sprejet. V prid te trditve govori podatek, da je bilo že takrat veliko lažjih kaznivih dejanj. Odstotek možnih ukrepov bi bil v povprečju enak kot v analizi, opravljeni za namene pričujočega diplomskega dela. Pri morebitnih izrekih dela v korist skupnosti gre predvsem za tatvine in dejanja, ki so vezana na ponarejanje raznih dokumentov, denarja ali listin. To so kazniva dejanja oziroma prekrški milejše oblike, zato zanje niso potrebne agresivne kazenske sankcije.

7. *Glede na anamnestične podatke družin mladoletnih prestopnikov bi bilo smiselno izrek dela v korist skupnosti povezati s centrom za socialno delo.*

Hipoteze ni moč niti potrditi niti zavreči, saj v praksi takšna oblika dela ni v celoti zaživela. Vsekakor pa ne smemo prezreti dejstev, da so centri za socialno delo tista institucija, ki ima veliko podatkov o lastnini, odnosih v družini, vzgoji, materialnem stanju, otroških dodatkih in denarnih pomočeh, v bodoče pa tudi o štipendijah. Vse navedeno je lahko dober pokazatelj za objektivno tvorbo kvalitetne socialne anamneze, multidisciplinarnemu delu centra in tožilstvu kot pri sodišču pa velika opora pri izrekanju vzgojnih kazni, torej tudi družbenokoristnega dela.

8. *Odgovornost izreka delo v korist skupnosti bi bila smiselna v povezavi z izrekom NOSV ali ukorom.*

Hipotezo potrjujemo na podlagi osebnih vtisov in dosedanjih izkušenj v funkcioniranju družbenega sistema. Strokovni delavec namreč vidi logično povezavo med delom v korist skupnosti in izvajanjem vzgojnega ukrepa v smeri objektivnega spoznavanja mladostnika skozi motivacijo za delo, učenja v času opravljanja dela v korist skupnosti, socialnem zorenju ter odgovornosti do sebe in okolja nasploh. Povratne informacije

izvajalca družbenokoristnega dela bi izvajalcu vzgojnega ukrepa omogočile objektivizacijo odnosa mladoletnika do storitve kaznivega dejanja, do gradnje samopodobe in nasploh do njegove resocializacije in reintegracije v družbeni sistem.

9. Delo v korist skupnosti je aktivnost, ki ne stigmatizira mladoletnika glede na sodno izrečen ukrep.

Hipotezo ne moremo potrditi in je tudi ne zavreči, saj se je v razgovoru z izvajalko ukrepa izkazalo, da je občutek stigmatizacije specifičen in se razlikuje od posameznika do posameznika. Stigmatizirani se počutijo zlasti tisti mladoletniki, ki jim (fizično) delo nasploh predstavlja nekaj umazanega, manj vrednega. Iz te skupine pa izstopajo tisti, ki jim kakršnokoli delo ne predstavlja večjih problemov in se po opravljenem delu v korist skupnosti vrnejo v organizacijo.

6 SKLEP

Prestopništvo mladih lahko razumemo kot poskus mladostnikov, da bi zaščitili svoje vrednote. Ker pa je ta poskus največkrat za družbo odklonski, govorimo o deviantnem vedenju oziroma prestopništvu mladih. Na začetku izdelave diplomskega dela sem bila prepričana, da so današnje življenjske okoliščine kot odraz predvsem modernizacije in globalizacije, ugodne za razrast mladoletniškega prestopništva. Vendar sem skozi raziskavo v CSD Ptuj spoznala, da mladoletniško prestopništvo upada. Prav takšen je tudi trend mladoletniške kriminalitete na območju Republike Slovenije. Razloge pripisujejo tudi različnim mehanizmom nadzora, ki na različne načine bdijo in preprečujejo kriminalno vedenje mladih. Ker pri mladih ne gre za družbo ogrožajoče prestopke, ampak (v večini primerov) zgolj za »klice na pomoč«, zagovarjam namesto kaznovalne politike v smislu »trde roke« strpno, vzgojno in individualizirano obravnavanje. Mlade prestopnike je treba soočiti z njihovimi močnimi značilnostmi in jih integrirati v družbo tako, da spoznajo svojo vlogo v skupnosti, ki ima zgodovinsko potrjena tako smisel kot pomen. Na tak način bo lahko mladostnik oblikoval lastno identiteto in življenjski slog, kjer ne bo mesta za elemente odklonskega vedenja.

Maščevalni, represivni in avtoritativni pristopi kaznovalne politike pa lahko pojav prestopniškega vedenja pri mladoletniku poslabšajo do te mere, da se pojavi povratništvo. V teh primerih je rezultat sankcije nič.

Menim, da je delo v korist skupnosti ukrep, ki ga mladoletniki manj verjetno dojemajo kot kazen. Pri delu v korist skupnosti je v ospredju odprava škode, vendar ne smemo spregledati dejstva, da deluje soočanje z dejanjem preko odprave škode prevzgojno. Hkrati verjamem, da je odnos slovenskega kazenskega prava do obravnavanja mladoletnih delinkventov zastavljen v skladu z različnimi psihosocialnimi teorijami, ki se ukvarjajo z razvojem človeka. Slednje potrjujejo v prvi vrsti različne oblike sodelovanja kriminologov s sociologi, psihologi in pedagogi, v drugi vrsti pa prvenstvena naravnost sistema sankcioniranja v zagotavljanje takšne prevzgoje mladoletnih prestopnikov, ki jim bo pomagala do zrele osebnosti, sposobne spoštovati pravni red in družbene norme.

V različni literaturi o kazenskem pravu in posameznih zakonih sem zasledila, da različni avtorji poudarjajo pomembnost posebnega obravnavanja mladoletnih storilcev kaznivih dejanj in storilcev prekrškov. Naša zakonodaja namreč ne določa posebej namena posameznih kazenskih sankcij, pri čemer so izjema mladoletniki, kjer je ta vidik bistvenega pomena. Teža storjenega kaznivega dejanja oziroma prekrška je pri izbiri vzgojnega ukrepa mladoletnikom sekundarnega pomena. Za izbiro ukrepa so odločilne potrebe, pomembne za dosego in zagotovitev mladoletnikove vzgoje, prevzgoje in pravičnega razvoja.

Specialni pedagog CSD Ptuj podpira delo v korist skupnosti pri mladoletnikih, vendar dodaja, da bi ga v primerjavi s sedanjim teoretičnim pristopom, sam vsebinsko popolnoma drugače reševal. Obravnavanemu ukrepu namreč očita tudi pomanjkljivo zakonsko opredelitev vsebine. Izpopolnitev slednjega vidi v uvedbi poslovnih sekretarjev, ki bi predstavljali vez med delodajalcem in centrom za socialno delo. Njihova pomoč bi bila usmerjena v pripravo aktov o zavarovanju, pogoje dela, varnost pri delu, možnost izbire delovišč ipd. Vse to je sedaj preokupacija socialnih delavcev in delavk, ki poleg tega, da so izvajalci ukrepa, tudi organizirajo vse potrebno, da lahko posameznik začne opravljati izrečeni ukrep oziroma sankcijo. Poslovni sekretar bi skrbel za prenos informacij od izvajalca vzgojnega ukrepa v podjetju do strokovnega sodelavca na centru za socialno delo, obenem pa bi tožilstvo oziroma sodišče pridobilo podatke v obliki socialne anamneze, osebnostnih vrednot in samopodobe mladostnika. Iz poročila delovne organizacije bi se spoznavala mladoletnikova motivacija, delovne in učne navade, samovrednotenje, pa sprotno ocenjevanje počutja mladostnika po principu »sedaj in tu«. Prepričan je, da vodenje vzgojnih ukrepov, kot je zastavljeno sedaj, zaradi prerredke vključitve mladostnika ne more prinesiti izkustvenih povratnih informacij, ki bi v prevzgoji morale predstavljati osnovni element evalvacije izvajanja dela v korist skupnosti.

Vzgojni ukrep nadzorstvo organa socialnega varstva se izvaja že skoraj 40 let. Kljub spremembam v zakonu omenjeno področje ostaja bolj ali manj vsebinsko enako. Z vsebinskimi spremembami dela in uvajanjem dela v korist skupnosti bi obogatili področje mladostnikovega samovrednotenja pri vzpostavljanju socialnih stikov. Mladoletni prestopniki bi bili namreč vključeni v pogostejšo udeležbo v komunikaciji in postavljeni v odnos pričakovanja pozitivnih povratnih informacij.

V večini primerov prestopništva gre za blažje kršitve družbenih norm, pri čemer se opaža socialno sprejemljivo vedenje in pozitivno sprejemanje drugih oseb. V bistvu gre pri mladih za skoraj spontano pripravljenost na socialne stike, z njo pa bi verjetno drugače dojemali delo v korist skupnosti oziroma izrek vzgojnega ukrepa. Posledično bi se znižalo število mladostnikov z negativno predstavo o sebi, vsebina dela bi se lahko sproti prilagajala kadrovske službi, obenem pa bi tudi dobivali povratne informacije od centrov za socialno delo.

Prav tako ni zanemarljiv tudi podatek, da se niža število vpisanih osnovnošolcev (poznejši mladoletniki). Ker ti otroci praviloma živijo v popolnih družinah s primernim materialnim standardom in že zelo zgodaj razvijajo svojo samopodobo, bi bilo potrebno v širšem družbenem sistemu povečati poudarek preventivnega dela (od vrtca do osnovne in srednje šole). Projektov bi bili deležni starši, otroci in učitelji oziroma vzgojitelji. S poenotenim pristopom bi lahko izbirali modele dobre prakse, jih nadgrajevali in sledili ciljem izdelanih vsebin, ki bi jih lahko zajeli tudi v nacionalnih programih. Pri pregledu podatkov se namreč opaža, da tisti mladoletniki, ki so deležni časovno pogostejšega svetovalnega dela, učne pomoči in postavljanja meja, lažje ozavestijo problem samokritike. Preventiva in družbenokoristno delo pa bi samo dodatno skrbelo za postavljanje meja in pričakovanj družbenega sistema, ki je s storitvijo kaznivega dejanja v bistvu negiran.

Da bi se lahko ta cilj izpolnil, bi bilo potrebno najprej napraviti prve reforme v zdravstvu in na projektu materinske šole, kjer bi starši poleg fizičnih potreb otroka spoznali tudi njegova čustva, vedenje, konflikte, odpore, obrambne mehanizme ipd. Posledično bi ozavestili svoje poglede in verjetno sčasoma lažje razumeli biopsihosocialni razvoj otroka. Seveda bi v programu sodelovali različni strokovnjaki, na psihosocialnih delavnicah pa bi bilo bodočim staršem omogočeno identificiranje njihovih pogledov na novonastale izkušnje. V Evropski skupnosti podobne primere dobre prakse že najdemo, zato bi lahko sistem, ki bi usmerjal prakso v razvoj zdravih osebnosti, drugim pa nudil manj obremenjujoče in stresno okolje, le prevzeli, prilagodili, standardizirali in uredili njegovo financiranje.

7 LITERATURA

1. Bele, Ivan (2001): *Kazenski zakonik s komentarjem: splošni del.* Ljubljana: GV Založba.
2. Bele, Ivan (et al.) (2005): *Zakon o prekrških (ZP-1) s komentarjem.* Ljubljana: GV Založba.
3. Carli, Aldo in Miha Wohinz (2001): *Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij (ZIKS-1): s komentarjem in podzakonskimi akti.* Ljubljana: Bonex.
4. Čačinovič-Vogrinčič, Gabi (1998): *Psihologija družine.* Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
5. Dekleva, Bojan, ur. (1996): *Nove vrste vzgojnih ukrepov za mladoletnike. Predvsem poravnavanje z oškodovancem, opravljanje koristnega dela za skupnost ter programi socialnih treningov.* Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
6. Filipčič, Katja (1998): *Obravnavanje mladoletnih delinkventov.* Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
7. Filipčič, Katja (2000): Obravnavanje otrok, (domnevnih) storilcev kaznivih dejanj. V Alenka Šelih (ur.): *Prestopniško in odklonsko vedenje mladih*, 165–180. Ljubljana: Založba Bonex.
8. Filipčič, Katja (2006): Analiza in ocena zakonske ureditve dela v korist skupnosti v Sloveniji. V Katja Filipčič (ur.): *Uvajanje vzgojnih ukrepov dela v korist skupnosti in socialnih treningov*, 55–70. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
9. Friedl, Jože (2000): Slovenski model kazenskopravnega obravnavanja mladoletnika in možnosti njegovega razvoja. V Alenka Šelih (ur.): *Prestopniško in odklonsko vedenje mladih*, 181–196. Ljubljana: Založba Bonex.

10. Hristovski, Darja (2003): Ekološka perspektiva v razvoju. *Socialna pedagogika*, 7(3), 315–338. Dostopno na <http://www.zzsp.org/revija/2003/03-3-315-338.pdf> (13. februar 2008).
11. Kanduč, Zoran (1999): *Kriminologija: (Stran)poti vede o (stran)poteh*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
12. Kos-Mikuš, Anica in Janez Svetina (1971): *Nemirni učenec*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
13. Kovačev, Asja Nina (1998): Sebstvo in identiteta v adolescenci, odraslosti in starosti. *Anthropos* (1–3), 179–190.
14. Kustec, Anton (2004): *Kariera otroka z učnimi težavami – kvalitativna študija obstoječega modela pomoči*. Magistrsko delo. Univerza v Ljubljani: Fakulteta za družbene vede.
15. Mrevlje, Gorazd (1981): Mladostnik v skupini vrstnikov. V Martina Tomori (ur.): *Pedopsihiatrija* 3, 25–32. Ljubljana: Katedra za psihiatrijo Medicinske fakultete: Klinična bolnišnica za psihiatrijo.
16. Muršič, Mitja (2006): Teoretična izhodišča dela v korist skupnosti. V Katja Filipčič (ur.): *Uvajanje vzgojnih ukrepov dela v korist skupnosti in socialnih treningov*, 21–35. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
17. Musek, Janek (1993): *Psihologija. Človek in družbeno okolje*. Ljubljana: Educy.
18. Musek, Janek in Vid Pečjak (2001): *Psihologija*. Ljubljana: Educy.
19. Nastran-Ule, Mirjana (2000): Mladi v družbi novih tveganj in negotovosti. V Alenka Šelih (ur.): *Prestopniško in odklonsko vedenje mladih*, 11–32. Ljubljana: Založba Bonex.
20. Petrinjak, Zinka (1992): *Mladoletni prestopniki – vzroki za njihove vedenje ter ustrezne družbene sankcije*. Diplomsko naloga. Univerza v Ljubljani: Filozofska fakulteta.

21. Selinšek, Liljana (2007): *Kazensko pravo: splošni del in osnove posebnega dela*. Ljubljana: GV Založba.
22. Skaberne, Bronislav (1966): Razvoj kazenskega prava za mladoletnike. *Zbornik znanstvenih razprav* 32, 203–258.
23. Širec, Jožef (2007): *Nekatere značilnosti mladoletniških prestopnikov na območju CSD Ptuj*. Diplomsko delo. Univerza v Mariboru: Fakulteta za varnostne vede.
24. Ule, Mirjana (1999): Stoletje mladine. Spremna študija. V John R. Gillis: *Mladina in zgodovina*, 237-295. Ljubljana: Aristej.
25. Ule, Mirjana in Metka Kuhar (2003): *Mladi, družina in starševstvo: Spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
26. Tomori, Martina (2000): Psihosocialni dejavniki pri mladoletniškem prestopništvu. V Alenka Šelih (ur.): *Prestopniško in odklonsko vedenje mladih*, 89–112. Ljubljana: Založba Bonex.
27. Zalokar Divjak, Zdenka (1996): *Vzgoja JE ... NI znanost*. Ljubljana: Educy.

INTERNETNI VIRI:

Internet 1: *Kazenski zakonik*, uradno prečiščeno besedilo (KZ-UPB1), Uradni list RS 95/2004 z dne 27. avgusta 2004. Dostopno na <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200495&stevilka=4208> (17. februar 2008).

Internet 2: *Konvencija o otrokovih pravicah* (OZN), sprejeta z resolucijo Generalne skupščine Združenih narodov 44/25, 20. novembra 1989. Dostopno na <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=105> (15. februar 2008).

Internet 3: *Zakon o kazenskem postopku*, uradno prečiščeno besedilo (ZKP-UPB4), Uradni list RS 32/2007 z dne 10. april 2007. Dostopno na <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200732&stevilka=1700> (16. februar 2008).

Internet 4: *Zakon o prekrških*, uradno prečiščeno besedilo (ZP-1-UPB4), Uradni list RS 3/2007 z dne 12. januar 2007. Dostopno na <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=20073&stevilka=99> (16. februar. 2008).

Internet 5: Policija: *Statistika – kriminaliteta*. Dostopno na <http://www.policija.si/portal/statistika/kriminal/kriminal.php?submenuid=009> (1. junij 2008).

Internet 6: *Urie Bronfenbrenner*. Dostopno na <http://www.des.emory.edu/mfp/302/302bron.PDF> (20. marec 2008).